

კულტურული დომინაციის და უმცირესობების
კულტურის წაშლის ნიშნები ქვემო ქართლის რეგიონში

თავი 3.

კულტურული დომინაციის და უმცირესობების კულტურის წაშლის ნიშნები ქვემო ქართლის რეგიონში

მკვლევარი: ნარგიზა არჯევანიძე

ივ. ჭავჭავაძის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
მონვეული ლექტორი და დოქტორანტი

შესავალი და კონტექსტის მიმოხილვა

საქართველოში ხშირად აღნიშნავენ, რომ ქვეყნის ღირსებას სწორედ მისი ეთნიკური და რელიგიური მრავალფეროვნება წარმოადგენს. სიამაყით აღნიშნავენ იმასაც, რომ სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენლები ყოველთვის მშვიდობიანად თანაცხოვრობდნენ საქართველოში.

საქართველო ნამდვილად გამოირჩევა მრავალფეროვანი ეთნიკური შემადგენლობით მთელ რეგიონში, თუმცა მისი ეთნიკური და რელიგიური შემადგენლობა დროთა განმავლობაში იცვლებოდა და ეს სხვადასხვა პოლიტიკურ თუ ისტორიულ ფაქტორთან იყო დაკავშირებული. ამ კუთხით განსაკუთრებული ცვლილებები 1989 წლის შემდეგ აღინიშნება.⁵²⁰ შედარებისთვის, 1989 წლის საყოველთაო აღწერის მიხედვით, საქართველოს მოსახლეობის საერთო რაოდენობის 30%-ს ეთნიკური უმცირესობები შეადგენდა, ხოლო 2014 წელს ჩატარებული, ბოლო საყოველთაო აღწერის მიხედვით – 13.3%-ს. 2014 წლის აღწერის მონაცემების მიხედვით, საქართველოს მოსახლეობის 86.8%-ს ქართველები შეადგენენ, აზერბაიჯანელები – 6,3 პროცენტს, 4.5% ეთნიკურად სომეხია, რუსები – 0.7%, ოსები – 0.4%, იეზიდები – 0.3%, უკრაინელები – 0.2%, ქისტები – 0.2%, ბერძნები – 0.1%, ასირიელები – 0.1% (სხვა – 0.4%). უნდა აღინიშნოს, რომ 1989 წლის აღწერის თანახმად, აზერბაიჯანელები საქართველოში რაოდენობის მიხედვით ეთნიკურ უმცირესობებს შორის მესამე ადგილზე იყვნენ (5.7%), ამჟამად კი ყველაზე მრავალრიცხოვანი ეთნიკური უმცირესობაა საქართველოში⁵²¹. მათი უმრავლესობა კომპაქტურად არის დასახლებული ქვემო ქართლში (41,75%), ასევე კახეთის და შიდა ქართლის რეგიონებში.⁵²² ქვემო ქართლის ოთხ – მარნეულის, დმანისის, ბოლნისის და გარ-

520 კავკასიური სახლი, „რელიგიები საქართველოში“.

521 ეთნოსები საქართველოში (სახალხო დამცველი, ტოლერანტობის ცენტრი), 2008.

522 <http://csem.ge/interactivemap/>

დაბნის რაიონში – აზერბაიჯანელები აბსოლუტურ, ან შედარებით უმრავლესობას წარმოადგენენ.⁵²³

საქართველოში, ისევე როგორც თანამედროვე სამყაროს მრავალ სხვა ქვეყანაში, განსხვავებული ეთნიკური, ლინგვისტური და კულტურული ჯგუფები თანაცხოვრობენ. მათ მიმართ სამართლიანი პოლიტიკური, სოციალური და კულტურული გარემოს მშენებლობისთვის და საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობისთვის შესაბამისი გარემოს და თანასწორი შესაძლებლობების შექმნა დემოკრატიული სახელმწიფოს მთავარი ამოცანაა. მრავალეთნიკურ საზოგადოებებში, დომინანტური კულტურის არსებობის პირობებში, მნიშვნელოვანია დანარჩენი არადომინანტური კულტურების შენარჩუნების და განვითარების ხელშეწყობა, ასევე იმ პოლიტიკებისა და პრაქტიკების აღმოფხვრა, რომლებიც შესაძლოა ეწეოდეს არადომინანტური ეთნიკური ჯგუფების კულტურების მარგინალიზაციას.

ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროში, ეთნიკური უმცირესობების დაცვის თვალსაზრისით, როგორც საერთაშორისო, ისე ეროვნული ვალდებულებების შესაბამისად, რამდენიმე მნიშვნელოვანი მიმართულებაა გამოკვეთილი, მათ შორის ერთ-ერთი სწორედ ეთნიკური იდენტობის და თვითმყოფადობის დაცვასა და ხელშეწყობაზე ფოკუსირდება, რაც მნიშვნელოვანია „დომინანტ სოციალურ ჯგუფთან მათი იძულებითი ასიმილაციის, კულტურის, რელიგიისა და ენის დაკარგვის პრევენციისთვის“.⁵²⁴ საქართველოს კონსტიტუციის მე-11 მუხლში ვკითხულობთ, რომ „საქართველოს მოქალაქეებს, განურჩევლად მათი ეთნიკური, რელიგიური თუ ენობრივი კუთვნილებისა, უფლება აქვთ, ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარეშე შეინარჩუნონ და განავითარონ თავიანთი კულტურა, ისარგებლონ დედაენით პირად ცხოვრებაში ან საჯაროდ“.⁵²⁵ მნიშვნელოვანია, ეროვნული უმცირესობების უფლებათა დაცვის კუთხით, საქართველოს მიერ, საერთაშორისო დონეზე აღებული ვალდებულებები. 2005 წელს საქართველომ ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის კონვენციის (FCNM)⁵²⁶ რატიფიცირება მოახდინა, რომლითაც აიღო ვალდებულება, ეროვნული უმცირესობის წარმომადგენელი პირებისათვის უზრუნველყოს თანასწორობა ეკონომიკური, სოციალური, პოლიტიკური თუ კულტურული ცხოვრების ყველა სფეროში და შექმნას ყველა შესაბამისი პირობა იმისათვის, რათა მათ განავითარონ საკუთარი კულტურა და დაიცვან თვითმყოფადობა. ამრიგად, სახელმწიფოს მიერ დეკლარირებულ მიზნებს შორისაა ეთნიკურ უმცირესობათა უფლებების რეალიზება და მათი ენობრივი და კულტურული თვითმყოფადობის დაცვა.

523 ტოლერანტობის ცენტრი, „ეთნოსები საქართველოში“. 2008.

524 http://ewmi-prolog.org/images/files/6310GEO_WEB_1552474567.pdf

525 კონსტიტუცია.

526 ჩარჩო კონვენცია ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის შესახებ <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1244853?publication=0>

ეთნიკური უმცირესობის სრულყოფილი ინტეგრაციისა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ჩართულობისთვის, ენის ბარიერის აღმოსაფხვრელად ეფექტიანი პოლიტიკის გატარება ერთ-ერთი საკვანძო ასპექტია. იმ შემთხვევებში, როდესაც ეთნიკური უმცირესობების თემის წინაშე სახელმწიფო ენის არცოდნის გამო იქმნება გარკვეული ბარიერები, სახელმწიფოს, როგორც საერთაშორისო, ისე ეროვნულ დონეზე აკისრია ვალდებულება, ეროვნული უმცირესობების წარმომადგენლებს არასახელმწიფო ენაზე მიაწოდოს ინფორმაცია. ეროვნული უმცირესობების დაცვის ჩარჩო კონვენციის (FCNM) მუხლი 10 (2)-ის თანახმად, „იმ ადგილებში, სადაც ტრადიციულად ან დიდი რაოდენობით ცხოვრობენ ეროვნული უმცირესობისადმი კუთვნილი პირები, თუკი ეს პირები მოითხოვენ და სადაც ეს მოთხოვნა პასუხობს რეალურ საჭიროებას, მხარეები ეცდებიან შეძლებისდაგვარად უზრუნველყონ ისეთი პირობები, რომლებიც შესაძლებელს გახდიან უმცირესობის ენის გამოყენებას ამ პირებსა და ადმინისტრაციულ ორგანოებს შორის ურთიერთობებში“. ამასთან, სახელმწიფო ენის შესახებ კანონი⁵²⁷ სახელმწიფოს ეროვნულ დონეზეც აკისრებს ამავე ვალდებულებას: „საჯარო ინფორმირებისათვის განკუთვნილი განცხადების, შეტყობინების, სასაბაზრო წარწერის, პლაკატის, აბრის, აფიშის, რეკლამის, სხვა ვიზუალური ინფორმაციის ტექსტი სახელმწიფო ენაზე სრულდება. საჭიროების შემთხვევაში, შესაბამისი ინფორმაცია შეიძლება მიეთითოს არასახელმწიფო ენაზედაც, ხოლო იმ მუნიციპალიტეტში, სადაც ეროვნული უმცირესობის წარმომადგენლები კომპაქტურად ცხოვრობენ, – აგრეთვე ამ ეროვნული უმცირესობის ენაზე“.

ის, რომ ზემოაღნიშნული საჭიროება ნამდვილად არსებობს გარკვეულ მუნიციპალიტეტებში, ბოლო პერიოდში ჩატარებულმა არაერთმა კვლევამ აჩვენა. ზოგადად, ეთნიკური უმცირესობის ჯგუფების სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობის შესწავლისას გამოვლინდა, რომ მთლიან მოსახლეობასთან შედარებით, ეთნიკურ ჯგუფებში მაღალია უმუშევრობა, სიღარიბის დონე, ხოლო დაბალია განათლების მაჩვენებლები.⁵²⁸ აზერბაიჯანულ თემში ყველაზე მწვავეა სახელმწიფო ენის არცოდნის პრობლემა. ზოგადად, ეთნიკურ ჯგუფებში დაბალი სამოქალაქო და პოლიტიკური აქტივიზმის მთავარ მიზეზად ქართული ენის არასრულყოფილი ცოდნა გამოიკვეთა.

აქვე ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს ქართულ საზოგადოებაში გავრცელებული ტენდენცია, როდესაც სახელმწიფო ენის არცოდნის მიზეზებს ხშირად აზერბაიჯანულ თემში ეძებენ და ნაკლებად საკუთრივ განათლების სისტემის ნაკლოვანებაში. ადრე ჩატარებული კვლევების შედეგადაც⁵²⁹ არაერთხელ გამოვლინდა, რომ აზერბაიჯანული

527 კანონი სახელმწიფო ენის შესახებ <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2931198?publication=3>

528 კავკასიური ბარომეტრი, 2017 წლის შედეგები (ციტირება: ღია საზოგადოების კვლევა, 2019 გვ. 87).

529 1) სამოქალაქო ინტეგრაციისა და ეროვნებათშორისი ურთიერთობების ცენტრი <https://www.cciir.ge/images/pdf/CCIIR%20research%20document.pdf> ; 2) განათლების რეფორმა და ეროვნული უმცირესობები საქართველოში (ECMI, 2009) https://www.files.ethz.ch/isn/106681/working_paper_46_geo.pdf ; 3) კვლევების სისტემის კვლევა საქართველოს უმაღლეს სასწავლებლებში Centre for Civil Integration and Inter-Ethnic Relations (CCIIR) – 2013 <https://cciir.ge/images/pdf/kvotireba.pdf> .

თემის წინაშე არსებული ენის ბარიერთან დაკავშირებული გამოწვევები, სწორედ განათლების პროგრამის მნიშვნელოვანი ხარვეზების შედეგია.

ხშირია შემთხვევები, როდესაც აზერბაიჯანელი ეთნიკური უმცირესობებით კომპაქტურად დასახლებულ მუნიციპალიტეტებში (მაგალითად, მარნეულის და ბოლნისის მუნიციპალიტეტებში)⁵³⁰, თითქმის ყველა საჯარო სივრცეში ინფორმაციის მიწოდება/მიღება და კომუნიკაცია ქართულ ენაზე ხორციელდება, და არსებული ხარვეზის გამოსასწორებლად არც შესაბამისი ნაბიჯები იდგმება და არც რესურსები გამოიყოფა. აქედან გამომდინარე, განსაკუთრებით უფროსი თაობა, რომელსაც არ ჰქონია შეხება საშეღავათო „1+4“ საგანმანათლებლო პროგრამასთან და განათლება საბჭოთა კავშირის პერიოდში აქვს მიღებული, საჯარო სივრცეებსა და ადმინისტრაციულ წარმოებაში აზერბაიჯანული ენის თარგმანის რესურსების არარსებობის გამო, უფრო მეტად არის გარიყული და იზოლირებული.

ეთნიკური უმცირესობებით კომპაქტურად დასახლებულ რაიონებში ქართული ენის დომინაციის პრობლემაზე მიუთითებს 2019 წლის მონიტორინგის ანგარიშიც⁵³¹, რომელიც ეროვნული უმცირესობების დაცვის შესახებ ევროპული ჩარჩო კონვენციის (FCNM) მრჩეველთა კომიტეტმა გამოაქვეყნა. ანგარიშში, რომელშიც წარმოდგენილია საქართველოში ევროპული ჩარჩო კონვენციის მოთხოვნების შესრულების შეფასება, რამდენიმე პრობლემური სფერო გამოიკვეთა, მათ შორის ერთ-ერთი, სწორედ საჯარო სფეროს ყველა ასპექტში ქართული ენის დამკვიდრებას ეხება. დოკუმენტში საგანგებოდ არის მითითებული, რომ „უმცირესობების ენებზე სწავლება, ამ ენების შესწავლა და უმცირესობების ენის გამოყენება ადმინისტრაციულ და სხვა საქმიანობებში ჩარჩო კონვენციის სტანდარტებზე დაბალია, მათ შორის სამართლებრივ სფეროსა და საავადმყოფოებში“. ამრიგად, სახელმწიფოს მიერ ნაკისრი გემოაღნიშნული პოზიტიური ვალდებულებების მიუხედავად, ეთნიკური უმცირესობების წარმომადგენელი პირები, საჯარო სივრცის ყველა ასპექტში ქართული ენის დომინაციის გარემოებებში, ყოველდღიურ ცხოვრებაში კვლავ მნიშვნელოვან ბარიერებს აწყდებიან.

სახელმწიფოს მხრიდან, სამწუხაროდ, არც ეთნიკური უმცირესობების კულტურული თვითმყოფადობის დაცვის მიმართულებით განეული ძალისხმევა და გადადგმული რეალური ნაბიჯები ჩანს სათანადოდ, რომლებიც ქვეყნის კულტურულ მრავალფეროვნებას გამოკვეთდა. სახალხო დამცველის 2019 წლის ანგარიშიც მიუთითებს,

530 EMC მოუწოდებს მარნეულის მუნიციპალიტეტს, შექმნას უმცირესობის ენაზე თარგმანის რესურსები. <https://emc.org.ge/ka/products/emc-marneulis-merias-da-sakrebulo-azerbaijanul-enaze-targmanis-resursebis-ararsebobs-gamo-sasamartloshi-uchivis> ; ბოლნისის მუნიციპალიტეტში არსებული პრობლემების და გამოწვევების შეფასების ზოგადი დოკუმენტი <https://emc.org.ge/ka/products/bolnisis-munitsipalitetshi-arsebuli-problemebis-da-gamotsvebis-shefasebis-zogadi-dokumenti>

531 <https://emc.org.ge/ka/products/erovnuli-umtsiresobebis-datsvis-shesakheb-evropuli-charcho-konventsii-mrchevta-komiteti-angarishi-sakartveloze>

რომ უფრო მეტი კულტურული ღონისძიება უნდა ჩატარდეს და სწორედ ავთენტური კულტურული მემკვიდრეობის დაცვისა და წარმოჩენის საკითხებს მეტი ყურადღება უნდა დაეთმოს.⁵³²

ჩვენი კვლევის ფარგლებში, ქვემო ქართლის რეგიონში არადომინანტური კულტურის მარგინალიზაციის არაერთი მაგალითი გამოიკვეთა. უფრო მეტიც, აღნიშნული მაგალითები კარგად წარმოაჩენენ იმ დისკრიმინაციულ პოლიტიკას და პრაქტიკებს, რომელთაც შედეგად მოჰყვება არადომინანტური კულტურის წაშლა და განდევნა, რაც პირდაპირ ეწინააღმდეგება სახელმწიფოს მიერ ნაკისრ პოზიტიურ ვალდებულებებს.⁵³³

ამ მიმართულებით გატარებული სახელმწიფო პოლიტიკის შეფასებისას, აუცილებელია გავითვალისწინოთ თემის წარმომადგენელთა განცდები, აღქმები და დამოკიდებულებები. მრავალფეროვან გარემოში მშვიდობიანი და თანასწორი თანაცხოვრების, სოციალურ სიკეთეებზე წვდომის თანაბარი შესაძლებლობების კუთხით სახელმწიფოს მხრიდან გადადგმული ნაბიჯები, პირველ რიგში, სწორედ მათ ყოველდღიურობასა და ცხოვრების ხარისხზე უნდა აისახებოდეს პოზიტიურად. წინამდებარე კვლევის ფარგლებში, ქვემო ქართლში ჩატარებული თვისებრივი კვლევის შედეგად, შვეისწავლეთ რეგიონში კულტურული დომინაციის ნიშნები, აზერბაიჯანული თემის კულტურის წარმოჩენის ასპექტები და ამ კუთხით არსებული გამოწვევები.

კვლევის მიზანი და მეთოდოლოგია

წინამდებარე კვლევის **მიზანია** ქვემო ქართლში მცხოვრებ აზერბაიჯანულ თემში აზერბაიჯანული კულტურის რეპრეზენტაციის და კულტურული დომინაციის ასპექტების შესწავლა.

კვლევის **მთავარი კითხვებია**: როგორ არის წარმოჩენილი ქვემო ქართლში ადგილობრივი აზერბაიჯანული კულტურა? რა მიმდინარე გამოწვევებია თემში აზერბაიჯანული კულტურის რეპრეზენტაციის კუთხით? როგორ ხსნიან და რას უკავშირებენ თემის წევრები კულტურის რეპრეზენტაციის პრობლემატიკას? რამდენად მნიშვნელოვანია საკუთარი კულტურის წარმოჩენის საკითხი ადგილობრივ აზერბაიჯანულ თემში?

532 აზერბაიჯანული კულტურის წარმოჩენის სპეციფიკურ საკითხებს დეტალურად მიმოვიხილავთ კვლევის მიგნებების თავში.

533 იხ. FCNM, მუხლი 5: 1. მხარეები იღებენ ვალდებულებას შეუქმნან აუცილებელი პირობები იმ პირებს, რომლებიც მიეკუთვნებიან ეროვნულ უმცირესობებს, მათი კულტურის შენარჩუნებისა და განვითარებისათვის და მათი თვითმყოფადობის ძირითადი ელემენტების, კერძოდ, რელიგიის, ენის, ტრადიციებისა და კულტურული მემკვიდრეობის დასაცავად.

ამ საკითხების შესასწავლად გამოვიყენეთ თვისებრივი კვლევის მეთოდი – სიღრმისეული ინტერვიუ. კვლევის ფარგლებში ჩატარდა 24 ჩაღრმავებული ინტერვიუ, მათ შორის, 3 ექსპერტული, 1 ჯგუფური და 19 პირისპირ ინტერვიუ სხვადასხვა ასაკის და სქესის თემის წარმომადგენელთან.

შერჩევისას გამოვიყენეთ „თოვლის გუნდას“ პრინციპი და გავითვალისწინეთ კვლევის მონაწილეთა ბინადრობა, ასაკი და სქესი. სამიზნე ჯგუფი მოიცავდა აზერბაიჯანული თემის წარმომადგენლებს მარნეულიდან, ალგეთიდან, სადახლოდან, სოფ. ქვემო ბოლნისიდან (ქაფანახჩი), დმანისის მიმდებარე სოფლიდან (ზემო ოროზმანი) და გარდაბნიდან. მიუხედავად იმისა, რომ კვლევა არ არის რეპრეზენტაციული, რესპონდენტთა შორის, ასაკობრივად განსხვავებული აღქმების გამოსავლენად, გვსურდა თანაბრად ყოფილიყვნენ წარმოდგენილნი სხვადასხვა ასაკის და სქესის რესპონდენტები, თუმცა მსურველთა შორის, განსაკუთრებით, ქალების შემთხვევაში, საბოლოო ჯამში ახალგაზრდა რესპონდენტთა რაოდენობამ გადააჭარბა. მხოლოდ ჯგუფური ინტერვიუს ერთადერთი მონაწილე იყო ასაკოვანი ქალი, ყველა სხვა ქალი რესპონდენტი ახალგაზრდაა.

საველე სამუშაოები ჩატარდა 2019 წლის მაისიდან ივლისამდე პერიოდში. კვლევის პროცესში, როგორც რესპონდენტებთან დაკავშირების კუთხით, ისე საველე სამუშაოების ჩატარებისას, მონაწილეობდა კვლევის ასისტენტი/მოხალისე ქვემო ქართლიდან, რომელიც თავადაც ქვემო ქართლში მცხოვრები აზერბაიჯანულ თემის წარმომადგენელია.

აზერბაიჯანულ თემში მიმდინარე პროცესები

საკუთარი კულტურის წაშლის, და მარგინალიზაციის პრაქტიკების, ასიმილაციური პოლიტიკის გატარების მცდელობების მიმართ, ქვემო ქართლის ადგილობრივი თემი საკმაოდ კრიტიკული და რეზისტენტულია, რაც თემში მიმდინარე ძირეულ პროცესებსა და ტრანსფორმაციაში გამოიხატება.

თემის გააქტიურება კარგად ჩანს ერთ-ერთ მაგალითში, როდესაც ადგილობრივმა თემმა ქვემო ქართლის გუბერნატორის ადმინისტრაციის მიერ მომზადებული საიმიჯო ვიდეორგოლის ალტერნატიული ვიდეორგოლი მოამზადა.⁵³⁴ ადმინისტრაციის მიერ მომზადებულ ვიდეომასალაში⁵³⁵ რეგიონი ჰომოგენურადაა წარმოდგენილი

534 „მირთავი ასადოვის ხელმძღვანელობით ქვემო ქართლის გუბერნიის საპასუხო ვიდეორგოლი მომზადდა“, მარნეულის რადიო, <http://marneulifm.ge/ka/marneuli/article/14131-mirthagi-asadovis-khelmdzghvanelobith-qvemo-qarthlis-guberniis-sapasukho-vidorgoli-momzadda>

535 „ქვემო ქართლის საიმიჯო კლიპი გუბერნიისგან მხოლოდ ქრისტიანული ძეგლებით“, „ნეტგაზეთი“, <http://netgazeti.ge/news/291333>

და სათანადოდ ვერ ასახავს ამ მხარის კულტურულ და რელიგიურ მრავალფეროვნებას, რამაც თემში უკმაყოფილება გამოიწვია და მათ საპასუხოდ მოამზადეს ალტერნატიული ვიდეორგოლი, რომელიც უფრო ინკლუზიურად და სამართლიანად წარმოაჩენს რეგიონის მოსახლეობას.

ამ პროცესების საინტერესო ასხნას გვთავაზობს კვლევის ერთ-ერთი რესპონდენტი. მისი აზრით, თემის მხრიდან გამოხატულ წინააღმდეგობას რეზისტენტობას ვერ დაარქმევს, ეს უფრო საკუთარი კულტურის დაცვაა და ასიმილაციის რისკების დაზღვევა: „ერთი არის, რომ ვენინააღმდეგები რალაცას, ან მეორე, რომ ვიცავ, მე მგონი ჩვენი თემიც და სხვა თემებიც, მათ შორის, ქისტები, ეთნიკური სომხებიც, უფრო საკუთარი კულტურის დამცველები არიან, ვიდრე რეზისტენტულნი... მე მგონია, რომ ეთნიკური ჯგუფები საკუთარ კულტურას იცავენ, ამაყოფენ, უყვართ. ის კი არ არის, რომ მე რეზისტენტული ვარ, ქართული კულტურა არ მიყვარს და იმიტომ ვარ რეზისტენტული, ეს მომენტი არ არის, უფრო ვექტორი არის შიგნით, და ამბობენ, რომ საკუთარი კულტურა უყვართ და იმ პირობებში, რომ საკუთარი კულტურა უყვართ, ასიმილაციის შესაძლებლობა არ არსებობს“.

აზერბაიჯანული თემის ახალგაზრდების თვითორგანიზების და ბოლოდროინდელი გააქტიურების კიდევ ერთი თვალსაჩინო მაგალითია ახალგაზრდების საინიციატივო ჯგუფის – „სალამ“ დაფუძნება. პლატფორმის ერთ-ერთი დამფუძნებლის, ელნურ ალისოის თანახმად, პლატფორმის მიზანია „არადომინანტური ჯგუფების ორგანიზება სამართლიანობისა და თანასწორობისათვის, ასევე მათი ორგანიზება კულტურული მემკვიდრეობის, ენისა და იდენტობის შესანარჩუნებლად. ჩვენი მიზანია არადომინანტური ჯგუფების ორგანიზებით, ჩვენს შიგნით ძალის მშენებლობით, ცოდნის შექმნითა და გაზიარებით, კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნებით ჩვენი ღირებულებების დაცვა“.⁵³⁶ საინიციატივო ჯგუფის წევრები სამოქალაქო აქტივისტები არიან, რომლებიც თემის წინაშე არსებულ მნიშვნელოვან, მწვავე საკითხებს ეხმიანებიან. ისინი თავად ახმოვანებენ ამ თემებს და პროაქტიულად მოქმედებენ. პლატფორმა „სალამის“ წევრების აზრით, ჯგუფის დასაარსებლად მრავალი მიზეზი დაგროვდა, თუმცა ის უკავშირდება ქვემო ქართლის სოფელ კალინინოში 2019 წლის ოქტომბერში მომხდარ ფაქტს,⁵³⁷ როდესაც ახალგაზრდა მასწავლებელმა, ჰამიდ სადიკოვმა თავისი ყოფილი მოსწავლის, 19 წლის გოგოს მოტაცების ფაქტზე ხმა ამოიღო, თემში გავრცელებული მოტაცების მანკიერი პრაქტიკა დაგმო და თანასოფლელებს დაუპირისპირდა.⁵³⁸ ამ ფაქტის შემდეგ აზერბაიჯანელი ახალგაზრდების საინიციატივო ჯგუფმა, „სალამ“, მხარი დაუჭირა სოფლის მასწავლებელს

536 „დომინანტური მზერა“ <https://emc.org.ge/ka/products/dominanturi-mzera-azerbajijaneli-temi>

537 <https://www.radiotavisupleba.ge/a/30231929.html>

538 ამ ფაქტის შემდეგაც ადგილობრივებმა ჰამიდი სოფლის მოედანზე იძულებით გაიყვანეს და უხუცესებისთვის ბოდიში მოახდევინეს. მასწავლებელს ბოდიშის მოხდისას ვიდეო გადაუღეს და ინტერნეტში გაავრცელეს. რადიო თავისუფლება <https://www.radiotavisupleba.ge/a/30231929.html>

და სოციალურ ქსელში გაავრცელა ვიდეო სახელწოდებით, „ჰამიდ, შენ მარტო არა ხარ!“ მნიშვნელოვანი აქცენტებია დასმული ტექსტში, რომლითაც საინიციატივო ჯგუფის წევრები ამ ვიდეოთი მიმართავენ საზოგადოებას: „სალამი, ჩვენ მოვედით, თქვენ წინაშე ვართ! მოვდივართ, გავაჟღეროთ ჩვენი თემისა და საზოგადოების საკითხები! მოვდივართ, ვიბრძოლოთ უსამართლობის წინააღმდეგ! მოვდივართ, გავაპროტესტოთ ნაადრევი ქორწინება და გოგოების ძალით მოტაცება! მოვდივართ, მხარი დავუჭიროთ ჩვენ მასწავლებლებს, ექიმებს, მეცნიერებს, ინჟინრებს! მოვდივართ, დავიცვათ ჩვენი კულტურა და ისტორია! ჰამიდ, შენ მარტო არ ხარ! ნუ ეხები მასწავლებელს, სათქმელი თუ გაქვს, მე მითხარი! მე ჰამიდი ვარ! ჩვენ ჰამიდები ვართ!“

პლატფორმის „სალამი,, მიღმა თემში ჩანს თვითორგანიზების და სათემო ცხოვრების განვითარების უნიკალური გამოცდილებები, როგორც მარნეულის მუნიციპალიტეტის ცენტრში, ისე პერიფერიებში. თვალშისაცემია რელიგიური ლიდერების სამოქალაქო აქტიურობა და საჯარო ცხოვრებაც.

სამოქალაქო აქტივისტებს კარგად აქვთ გაცნობიერებული საკუთარი, როგორც მოქალაქის სტატუსი და როლი, ქართულ საზოგადოებაში. მათ საერთო პოლიტიკურ პროექტში ინტეგრაციის სურვილი და მოთხოვნა აერთიანებთ. ეს ახალი ტიპის ნაციონალიზმის პროექტის მშენებლობის ეტაპია, როდესაც თემი თვითორგანიზებით ცდილობს საერთო ეროვნულ პროექტში ჩაწერას. კვლევისას რესპონდენტები მუდმივად მიუთითებენ საერთო სამშობლოს განცდაზე, მათი თვითიდენტიფიკაცია საქართველოსთან ხდება, და არა აზერბაიჯანთან. გარდა ამისა, აღნიშნავენ, რომ აზერბაიჯანი მეზობელი ქვეყანაა და მისგან მუდმივად დისტანცირდებიან.

საკუთარი იდენტობის საკითხით დაინტერესება, ისტორიული წყაროების საფუძვლიანი შესწავლა, საკუთარი წარმომავლობის და საქართველოში მათი ისტორიული როლის შესახებ ინფორმაციის, საარქივო მასალების მოძიება და რეფლექსია მათ მობილიზებასა და თვითგამორკვევაში ეხმარება. ისინი გააზრებულად, გაცნობიერებულად და საკმაოდ ფრთხილად ცდილობენ ერთობის/კოლექტიურობის ახალი პოლიტიკური წარმოსახვის შექმნას, რომელიც უფრო ინკლუზიურია: მის საზღვრებში შედიან არა მხოლოდ ეთნიკური ქართველები, არამედ ყველა დანარჩენი ჯგუფი. ამ პოლიტიკურ ერთობაში ყველა მოქალაქის ხმა თანაბრად ისმის. კულტურულად „სხვად“ წარმოჩენა და არმიღება/არალიარება მტკივნეული თემაა, რომელსაც სამოქალაქო აქტივისტები, ამ კვლევის მონაწილეებიც ხშირად ეხებიან. ამასთან, მნიშვნელოვანია მათი მხრიდან მოქალაქის და „ქართველობის“ გადაზრების საჭიროებაზე საუბარი. ერთ-ერთი რესპონდენტის სიტყვებით, „თუ ჩვენ ვაშენებთ ერთად სახელმწიფოს, ერთ სამშობლოს ვქმნით, მასზე მიკუთვნებულობა მე უნდა ვიგრძნო, მე, როგორც მოქალაქემ, ყველა მოქალაქეს უნდა ჰქონდეს ეს“.

ამავე რესპოდენტის აზრით, მოქალაქეობის ექსკლუზიური განმარტების განმტკიცებაში მთავარი როლი ქართულ მართლმადიდებლურ ეკლესიას მიუძღვის, რომელიც ქართულ რეალობაში ერთ-ერთი ძლიერი აქტორია: „მართლმადიდებელი ეკლესია [...] რომელიც დღის წესრიგს ქმნის, რომელიც რეალურად იმ საზღვრებს [ანესებს], რა საზღვრებშიც ქართველობა დღეს არის შეყვანილი, ანუ ქართველობის დეფინიცია რასაც ქვია, ზუსტად ეკლესიის დამსახურებაა, დამსახურება ნეგატიური გაგებით. იმიტომ რომ ქართველობა შეიძლება ჩემი აზრით უფრო ფართო ცნება გახდეს, სადაც მეც შემიძლია საკუთარი თავის იდენტიფიკაცია, ეთნიკურ სომეხს შეუძლია, ეთნიკურ ქისტს შეუძლია, აფხაზს, ოსს შეუძლია, ინკლუზიური განმარტება ქართველობის, სადაც ეთნიკურობასთან და ეროვნულობასთან კი არ არის დაკავშირებული, არამედ სხვა რაღაცასთან, სივრცესთან, პოლიტიკურ სივრცესთან“. კვლევის მონაწილის აზრით, სამწუხაროდ, ეკლესიის მიერ შემოთავაზებული, განმტკიცებული და ფესვგადგმული განმარტების „გამომწვევი“ სხვა ინსტიტუტი არ არსებობს, „ამიტომ ხშირად ეთნიკური ქართველები, რომლებიც არიან მუსლიმები, ამ საზღვრებს გარეთ რჩებიან და ძალიან დისონანსური მდგომარეობა იქმნება: კი ვარ ქართველი, მაგრამ ამავე დროს არ ვარ“.

სამოქალაქო აქტივისტები მტკივნეულად რეაგირებენ მათი „უცხო“ აღქმისა და დომინანტურ მზერაში ჩამორჩენილად, არასაკმარისად განათლებულად წარმოჩენის პრობლემურ ტენდენციამზე. სამოქალაქო აქტივისტი, სამირა ბაირამოვა ერთ-ერთ ბლოგში⁵³⁹ საკუთარ ქვეყანაში „უცხო“ აღქმამზე საუბრობს. მისი სიტყვებით, მიუხედავად იმისა, რომ მან ქართული კულტურა მშობლიურად აქცია, ისწავლა ენა, ის მაინც ვერ იქცა ამ საზოგადოების ნაწილად და კვლავ „უცხოა“: „ნამდვილი ქართველი არის ის ადამიანი, ვინც დაიბადა ქართველად და ჩვენ ერთმანეთისთვის მუდამ ვიქნებით „უცხო“ ამ პატარა ქვეყანაში“.

ელნურ ალისოი⁵⁴⁰ და ქამრან მამედოვი საქართველოს მხრიდან დომინანტური მზერის თემას ეხებიან. ქამრან მამედოვი ეთნიკური აზერბაიჯანელების მიმართ დომინანტური მზერის ოთხ ტიპს გამოყოფს⁵⁴¹: 1) არდანახვა, 2) საფრთხედ დანახვა, 3) დანახვა, როგორც ჩამორჩენილის, 4) დანახვა მეზობელი ქვეყნის გავლით. უფრო ადრინდელ ბლოგში⁵⁴² ქამრან მამედოვი აზერბაიჯანული თემის „გაცხვაროსნების“, ანუ მოთვინიერების და მისი ინტერნალიზაციის პრობლემამზე მსჯელობს.

539 <https://publika.ge/blog/saqartvelo-dagvianebuli-samshoblo-me-rogorc-uckho/>

540 ელნურ ალისოი, დომინანტური მზერა – აზერბაიჯანული თემი.

541 <https://www.radiotavisupleba.ge> დომინანტური-მზერა-საქართველოს-აზერბაიჯანული-თემის-მიმართ

542 <https://jomberli.wordpress.com/2015/01/06/%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%AA%E1%83%AE%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%9D%E1%83%A1%E1%83%9C%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%A3%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98/>

მკვლევრების აზრით,⁵⁴³ ახალგაზრდა თაობის ამგვარი გააქტიურება, შესაძლებელია, განათლების პოლიტიკაში განხორციელებული რეფორმების სოციალურ ეფექტად მივიჩნიოთ: „ბოლო წლების ყველაზე მნიშვნელოვანი სოციალური ფაქტორი 2010-იან წლებში განათლების პოლიტიკაში განხორციელებული რეფორმების შემდეგ გაჩენილი ახალგაზრდა თაობის ჩამოყალიბებაა, რომელსაც განსხვავებული პოლიტიკური ცნობიერება და სოციალური კულტურა გააჩნია. ახალგაზრდები განათლებას იღებენ საქართველოს უნივერსიტეტებში და მშობლებისგან განსხვავებით, ქართულ ენაზე შეუძლიათ კომუნიკაცია. ამ თაობის წარმომადგენლებში მკვეთრად არის გაზრდილი ბმა ქართულ პოლიტიკასთან და საქართველოს სახელმწიფოს იდეასთან“. მათი აზრით, აზერბაიჯანულ თემში მიმდინარე ძირეული ტრანსფორმაცია, განსაკუთრებით ახალგაზრდებში, იდენტობის განსაზღვრისა და კონსტრუირების ახალი პროცესია, რომელიც მოითხოვს აკადემიური და პოლიტიკური წრეების სწორ შეფასებას და ინტეგრაციის პროცესში მის ჩართვას.

საერთო ჯამში, კვლევის მონაწილის სიტყვებს რომ დავეყრდნოთ, ის წინააღმდეგობა, რასაც თემი ამ ეტაპზე მიმართავს, შეიძლება ახსნათ როგორც რეაქცია, რომელიც დომინანტური კულტურის ჰეგემონიის პირობებში წარმოადგენს აუცილებლობას, დაიცვას საკუთარი კულტურა მარგინალიზაციისა და განდევნისგან. აღნიშნული საკითხების და აფექტების უკან, ცხადია, პოლიტიკური და სოციალური უფლებების, თანასწორობის რეალიზების პრობლემატიკა, და ამ კუთხით კიდევ უფრო ღრმა უკმაყოფილება იკვეთება.

ნაციონალური პოლიტიკა და ეთნიკურობა საქართველოში

საქართველოში ნაციონალური პოლიტიკა, ეთნიკური უმცირესობების საკითხისადმი მიდგომები, ეთნიკური ნაციონალიზმის ისტორია, კონკრეტული ერების და ეთნოსების კულტურის თვალსაზრისით განვითარებულად და „ჩამორჩენილად“ აღქმა, გარკვეულწილად საბჭოთა კავშირის ნაციონალურ პოლიტიკას და ნაციონალური მონყობის დამკვიდრებულ ფორმებს უკავშირდება. საბჭოთა ხელისუფლება ხელს უწყობდა „ნაციონალურ თვითგამოხატვას ოთხგვარი სახით: „ნაციონალური ტერიტორია, ენა, ნაციონალური ელიტა და კულტურა. ამ კატეგორიების გავრცელებით კონკრეტულ ტერიტორიაზე, ტიტულარული ავტოქტონური ერის ენა სახელმწიფო ენად ცხადდებოდა. კულტურულად განვითარებულ ერებად მხოლოდ რამდენიმე ერი ჩაითვადა, მათ შორის: რუსები, უკრაინელები, ქართველები, სომხები, ებრაელები და გერმანელები, რომლებიც ერთ კატეგორიაში „დასავლურ ერებში

543 ზვიადაძე და ჯიშკარიანი, 2018 იდენტობის პრობლემატიკა ქვემო ქართლის აზერბაიჯანელებში და მისი პოლიტიკური და სოციალური განზომილებები.

გააერთიანეს“.⁵⁴⁴ უფრო ადრეც, მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრიდან, რუსი ეთნოგრაფების, გეოგრაფების და მისიონერების მიერ კავკასიის ხალხებისა და ენების კლასიფიკაციის დროს, რასა და რელიგია უმთავრეს კრიტერიუმად იყო მიჩნეული. ბროერსის თანახმად, რამდენადაც რუსი ეთნოგრაფები ინდოევროპელებს ანიჭებდნენ უპირატესობას, რასის ფაქტორი ქართველების წინააღმდეგ მოქმედებდა, „თუმცა, რელიგია და სოციალური სტრუქტურა (ფეოდალიზმი) მაკომპენსირებელი ფაქტორი აღმოჩნდა, რის გამოც, მაგალითად, ქართველები არ მოხვდნენ „უცხო/ინოროდცი“ („უცხო“ (инородцы) კატეგორიაში, რაც დამამცირებელი ტერმინი იყო და მუსლიმებისა და არაქრისტიანი ჯგუფების მიმართ გამოიყენებოდა“ (Broers, 2009).⁵⁴⁵

საბჭოთა კავშირის დროს „ყველა ნაცია არ იყო რაოდენობრივად თანაბარი: არსებობდნენ პატარა და არსებობდნენ დიდი[...]ნაციები. ყველა ნაცია არ იყო თანასწორი მათი განვითარების თვალსაზრისით: არსებობდნენ „ჩამორჩენილი“ ნაციები და „ცივილიზებული“ ნაციები. ყველა ნაცია არ იყო თანასწორი მათი ეკონომიკური [...]კუთხით: ზოგი მათგანი „მჩაგვრელი ნაცია“ გახლდათ, ხოლო ზოგი თავად იყო „ჩაგრული“.⁵⁴⁶ რაც შეეხება ნაციის განმარტებას, მაგალითად, სტალინი წერდა, რომ „ნაცია წარმოადგენს ისტორიულად ჩამოყალიბებულ, სტაბილურ ერთობას, რომელიც ეფუძნება საერთო ენას, ტერიტორიას, ეკონომიკურ ცხოვრებას და ფსიქოლოგიურ ნწყობას, რომელიც ვლინდება კულტურის ერთობაში“. სლევკინე აღნიშნავს, რომ პირველი მსოფლიო ომის დასაწყისისთვის ნაციის ამგვარი განმარტება მეტნაკლებად მისაღები იყო და სტალინის ჩამონათვალი არ იყო საკამათო. რუსეთმა რევოლუციამდე აღწერა ნაციონალობები, ნაციონალისტური პარტიები და ნაციონალური „საკითხები“, მაგრამ მას არ გააჩნდა ოფიციალური შეხედულება იმის თაობაზე, თუ რას წარმოადგენდა „ნაციონალობა“. ნაციონალური იდენტობა, თებერვლის რევოლუციის დროს რელიგიურ რწმენასთან, მეტწილად, ორთოდოქსობასთან იყო დაკავშირებული: „ზოგიერთი არაორთოდოქსი ლეგალურად იდენტიფიცირდა როგორც „უცხო“ (инородцы) – ეს ცნება ეტიმოლოგიურად („არაადგილობრივი“, „არამშობლიური“) გენეტიკურ განსხვავებებს გულისხმობდა, მაგრამ ჩვეულებრივ, ინტერპრეტირდებოდა როგორც „არაქრისტიანი“ ან „ჩამორჩენილი“. ეს ორი ცნება ასახავდა სხვის მოსკოვურ („პრემოდერნულ“) და პეტრესეულ („მოდერნულ“) გაგებას და ურთიერთმონაცვლეობით გამოიყენებოდა. უცხო, კლასიფიცირდებოდა რელიგიის ან „ცხოვრების წესის“ მიხედვით, რომელიც გაგებული იყო როგორც განვითარების ხარისხი („მკვიდრი“, „მომთაბარე“, „მოხეტიალე“). (სლევკინე)

544 ზვიადაძე და ჭიშკარიანი, 2019

545 Laurence Broer, 2009. 'David and Goliath' and 'Georgians in the Kremlin': a post-colonial perspective on conflict in post-Soviet Georgia.

546 სლევკინე.

ამრიგად, საქართველოში „მუსლიმის“ – „არა-ქრისტიანის „სხვად“ აღქმას და ამასთან „სხვის“, ჩამორჩენილად და ნაკლებად ცივილიზებულად აღქმას, ეთნიკური უმცირესობების მიმართ არსებულ მიდგომებს (ოფიციალურს, პოპულარულს თუ აკადემიურს) და პრაქტიკებს, ისტორიული წარსულიც განაპირობებს. დისკრიმინაციული პოლიტიკა და პრაქტიკა განსაკუთრებით მწვავედ და მტკივნეულად გადაიტანა აზერბაიჯანულმა თემმა 90-იან წლებში, რაც არაერთი რესპონდენტის ინტერვიუს დროს ვლინდება.

საქართველოში ეთნიკური მრავალფეროვნების საკითხთან არსებულ მიდგომებთან მიმართებით ბროერსი აღნიშნავს, რომ ინსტიტუციონალურმა და იდეოლოგიურმა ჩარჩოებმა, რომლებიც საქართველომ მემკვიდრეობით მიიღო საბჭოთა კავშირისგან, ეთნიკური იდენტობის პარამეტრები განსაზღვრა.⁵⁴⁷ მემკვიდრეობა, რომელზეც ის საუბრობს, გულისხმობს, რომ პოსტ-საბჭოთა მოქალაქეები არ ელიან, რომ სახელმწიფო ეთნიკურად ნეიტრალური უნდა იყოს. ამის საპირისპიროდ, ტიტულარული უმრავლესობა მოელის, რომ სახელმწიფო ტიტულარული ერის ინტერესებს დაიცავს, ხოლო უმცირესობები, უმრავლესობით დომინირებულ სახელმწიფოს, როგორც მათ მჩაგვრელ მანქანას, ეჭვით უყურებენ.

ბროერსი გამოყოფს რამდენიმე მიდგომას, რომლის მიხედვითაც არის გაგებული ეთნიკური მრავალფეროვნება საქართველოში. მისი სიტყვებით, პოსტკონფლიქტურ საქართველოში პოლიტიკური ელიტა რამდენიმე იმპერატივის წინაშე აღმოჩნდა – ერთი მხრივ, ინსტიტუციური და დისკურსული ჩარჩო მოითხოვდა დაკარგული ტერიტორიების დაბრუნებას, გარე მხრიდან ზენოლა კი, „სამოქალაქო“ სახელმწიფოს მშენებლობას და შიდაეთნიკური ურთიერთობების ნებისმიერი რადიკალიზაციის თავიდან აცილებას. მეორე მხრივ, სახელმწიფოს შენების დღის წესრიგი უნდა მისადაგებოდა საქართველოს უმრავლესობის მოლოდინებს, და ეთნიკური საქართველოს ინტერესების და სიმბოლოების მხარდამჭერი უნდა ყოფილიყო. ამრიგად, სახელმწიფოს მრავალფეროვანი აუდიტორია უნდა დაეკმაყოფილებინა: საერთაშორისო საზოგადოება, რომელიც ტოლერანტულ სამოქალაქო /civic პოლიტიკას მოელოდა, სოხუმის და ცხინვალის სეპარატისტული რეჟიმები, ქვეყნის არაქართველი მოსახლეობა და ქართული მოსახლეობა. ამ პირობებში, ბროერსის აზრით, საქართველომ არსებითად ინკლუზიის დეკლარაციული პოლიტიკა აირჩია, რომელიც საერთაშორისო ნორმებს მხოლოდ ფორმალურად შეესაბამებოდა. სინამდვილეში კი, ეს იყო ის, რისი გაკეთებაც შეეძლო იმ პირობებში, როდესაც ქვეყანას არ გააჩნდა არც სტრატეგია და არც რესურსები თანმიმდევრული ნაციონალური პოლიტიკის განსახორციელებლად.

547 Broers, L., 2008. Filling the void: ethnic politics and nationalities policy in post-conflict Georgia. Nationalities Papers, 36 (2), 275–304.

რაც შეეხება ეთნიკურ საკითხებთან მიმართებით აკადემიურ სივრცეში გავრცელებულ მიდგომებს, ბროერსის აზრით, არგუმენტთა უმრავლესობა პრიმორდიალისტურია და დასავლურ „კონსტრუქტივისტულ“ მიდგომებს ეჭვის თვალთ უყურებს: „პრიმორდიალიზმი საქართველოში მჭიდროდაა დაკავშირებული ავტოქტონიის კატეგორიასთან, რომელიც საბჭოთა კავშირში განმტკიცდა და კონკრეტულ ტერიტორიაზე კონკრეტული ჯგუფისთვის ტიტულარული სტატუსის მინიჭების საფუძველია“. ავტოქტონიის ფორმის დოქტრინები აკადემიური მიდგომების მთავარი კომპონენტია, რომელთა არგუმენტი პრეისტორიულ ეთნოგრაფიას ეფუძნება. მისი აზრით, ავტოქტონიის დოქტრინის მთავარი შედეგია ის, რომ ყველა დანარჩენი ჯგუფი აღიქმება „იმიგრანტებად“, რაც იმას გულისხმობს, რომ მათი „საკუთარი“ სამშობლო არის სხვაგან და, შესაბამისად, საქართველოში პოლიტიკური უფლებები არ გააჩნიათ.

სტივენ ჯონსი, ქართულ ნაციონალიზმზე საუბრისას, ასევე აღნიშნავს,⁵⁴⁸ რომ საქართველო არ არის ეთნონეიტრალური სახელმწიფო და „ქართული ეკლესიის კონსტიტუციური პირველობა, ეროვნულ უმცირესობათა დაცვისთვის გამიზნული სრულყოფილი კანონის შექმნის სურვილის უქონლობა და პოლიტიკური ოპონენტის შეურაცხყოფა, ვითომდა ეთნიკური წარმომავლობის ნიადაგზე (საკავშირის სომხობაში ადანაშაულებენ), მონაშობს ქართული ეროვნული იდენტობის ეთნოკულტურულ არსს“. ჯონსი, ისევე როგორც ბროერსი, დასძენს, რომ ქართული ელიტები იძულებულები გახდნენ, უმცირესობათა უფლებების დამცველი საერთაშორისო ნორმები შიდასახელმწიფოებრივ კანონმდებლობაში ევროკავშირისკენ სწრაფვის გამო შეეტანათ.

კვლევის რესპონდენტებიც, სხვადასხვა „ინტეგრაციული“ პოლიტიკის გატარებისას საუბრობენ, მაგალითად, არა სიღრმისეულ, არამედ საკმაოდ ზედაპირულ მიდგომაზე. მათი აზრით, სახელმწიფო მხოლოდ „ვალის მოხდის მიზნით და საერთაშორისო ორგანიზაციების დასანახად“ ახორციელებს პროგრამებს, რაც ამ პროგრამების ხარისხზეც აისახება. ეს გარემოებები უკავშირდება თემის წევრთა გაუცხოების განცდასაც, როდესაც სახელმწიფოს მშენებლობის პროცესში ისინი გარეშე პირებად აღიქმებიან. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მათ განცდები ასევე უკავშირდება ქართველობის არსებულ განსაზღვრებას, რომლის მიხედვითაც ქართველობა ძალიან ვიწროდ არის გაგებული. რესპონდენტებს მიაჩნიათ, რომ ქართულ საზოგადოებაში აუცილებელია ცნებების – *ქართველობის*, *საქართველოს მოქალაქის* გადააზრება.

თუ ჰობსბაუმის თვალსაზრისს დავეყრდნობით, ერი ორმაგი ფენომენია, რომელიც ერთი მხრივ „ზემოდან“ იქმნება, მაგრამ მისი შინაარსის გაგება შეუძლებელია „ქვემოდან“, უბრალო ხალხის, იმ ხალხის ვარაუდების, იმედების, საჭიროებების, მისწ-

548 ჯონსი სტივენ. სათაური: *საქართველო (პოლიტიკური ისტორია დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ)*.

რაფეების და ინტერესების გაუანალიზებლად, რომელიც არ არის ნაციონალური მიკუთვნებულობის იდეით განმსჭვალული.⁵⁴⁹ აუცილებელია ერის ესენციალისტური გაგება, როგორც ბუნებრივად მოცემული ფენომენის საპირისპიროდ საზოგადოებაში, ისევე როგორც პოლიტიკურ ელიტებში, ერის მოდერნიზტულმა გაგებამ ჩაანაცვლოს, რაც ხელს შეუწყობს ეთნიკური უმცირესობების ინკლუზიას სახელმწიფოს მშენებლობის პროცესებში, ასევე იმ განცდისა და რწმენის დამკვიდრებას, რომ ეთნიკური უმცირესობის ჯგუფები ქართული საზოგადოების განუყოფელი ნაწილია.

„კულტურული განსხვავების“ და „უცხო“ წარმოების თავისებურებები

სოციალურ მეცნიერებებში, ეთნიკურობას განიხილავენ, როგორც კომპლექსურ ფენომენს, რომლის ყველაზე მოკლე განსაზღვრებით, ეთნიკური ჯგუფი უმცირესობათა ის ჯგუფია, რომელიც თავისი კულტურით განსხვავდება უმრავლესობისგან. ამ განსხვავებებზე საუბრისას ერთგვარ პარადოქსსაც ახსენებენ, რომლის თანახმადაც, „რაც უფრო მეტად ემსგავსება ხალხი ერთმანეთს, მით უფრო მეტად განიხილავენ არსებულ განსხვავებებს“. ასევე აღნიშნავენ, რომ ეთნიკური ჯგუფის განსხვავებები სწორედ ინტერაქციაში, ურთიერთქმედებისას აქტუალიზდება, და არა იზოლირებულად ცხოვრების დროს. განსხვავებულობა მხოლოდ სხვასთან ურთიერთობისას იჩენს თავს. კულტურული განსხვავების მარკერად სხვადასხვა კრიტერიუმებს იყენებენ, მათ შორის არის ენა, რელიგია, ფენოტიპი და სხვ. თუმცა ჩვენთვის საინტერესოა მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც, ეთნიკურობის არა „კულტურული მახასიათებლები“, არამედ ჯგუფებს შორის არსებული სოციალური მახასიათებლები და სოციალური საზღვარია მნიშვნელოვანი. აღნიშნული ეთნიკური მოდელის კონცეპტუალიზაცია ფრედერიკ ბართს ეკუთვნის, რომელიც ამტკიცებს, რომ „ეთნიკურობა უნდა განვიხილოთ როგორც ურთიერთობების, სოციალური პროცესის ასპექტი და არა როგორც „საგანი“, ან პიროვნების და ჯგუფის საკუთრება.⁵⁵⁰ თუ აღწერილ მოდელს დავყრდნობით, კულტურული განსხვავებებიც, ამ სოციალური დინამიური პროცესების ნაწილად შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ.

წინამდებარე კვლევისთვის საინტერესოა განსხვავებულის, ან „უცხო“ ცნების კონცეპტუალიზაცია იმ კუთხით, თუ რა პროცესები აწარმოებს „უცხო“ ან „სხვას“ მულტიეთნიკურ საზოგადოებაში და როგორ გამოიყენება ეს მიღებული კონსტრუქტი კულტურული დომინაციის შესანარჩუნებლად და გასამყარებლად.

აირის მერიონ იანგი⁵⁵¹ გვთავაზობს დომინანტური კულტურის, დომინანტური საზო-

549 ერიკ ჰობსბაუმი. ერები და ნაციონალიზმი 1780 წლიდან. გვ. 19.

550 ფრედერიკ ბართი (1969), ციტირებული: ერიქსონი, 2017.

551 IRIS MARION YOUNG Five Faces of Oppression . 2005. <https://www.sunypress.edu/pdf/62970.pdf>

გადოების ბატონობის აღწერას. „...გამოსცადო კულტურული იმპერიალიზმი, ნიშნავს გამოსცადო საზოგადოების დომინანტური მნიშვნელობების მიერ ცალკეული ჯგუფის განსაკუთრებული ხედვის გაუჩინარება მაშინ, როდესაც ამავე დროს ხდება ამ ჯგუფის სტერეოტიპიზაცია და „სხვად“ გამორჩევა ... კულტურული იმპერიალიზმი გულისხმობს დომინანტური ჯგუფის გამოცდილებისა და კულტურის უნივერსალიზაციას და მის ნორმად დაფუძნებას [...] დომინანტური ჯგუფი საკუთარ პოზიციას თავისი დომინანტური ნორმების საზომისთვის სხვა ჯგუფების დაქვემდებარებით ამყარებს. საკუთარი კულტურული გამოხატულებებისა და იდენტობის ნორმალურობიდან გამომდინარე, დომინანტური ჯგუფი სხვა ჯგუფების განსხვავებების კონსტრუირებას ნაკლებობად და ნეგაციად ახდენს. ეს ჯგუფები „სხვად“ მოინიშნებიან“.

იანგის თანახმად, დომინანტური კულტურის მიერ დამკვიდრებული სტერეოტიპული სახე-ხატების ათვისებისას, „სხვად“ მონიშნული ჯგუფი „ორმაგი ცნობიერების“ მატარებელია, რომელიც მოიაზრებს პროცესს, როდესაც „საკუთარ თავს მუდამ სხვისი თვალეებით უყურებ“, როდესაც ადამიანს ორი კულტურა განსაზღვრავს – დომინანტური კულტურა და დაქვემდებარებული კულტურა. „სხვად მონიშნული“ ჯგუფი, თუ ადამიანი თავს გრძნობს, ერთი მხრივ, უჩინრად და, მეორე მხრივ, განსხვავებულად მონიშნულად, რამდენადაც დომინანტური ჯგუფები მას არ აღიარებენ. დომინანტი კულტურა მხოლოდ საკუთარ კულტურას აღიარებს, მისთვის უხილავი და უცხოა „სხვად“ მონიშნული ჯგუფის გამოცდილება.

„როგორ ამოვიცნოთ „უცხო“?“ – ამგვარ კითხვას სვამს სარა აჰმედი, პოსტკოლონიური თეორეტიკოსი თავის ნაშრომში, *„უცხო შეხვედრები: განსხვავებული სხვები პოსტკოლონიურობაში“*.⁵⁵² აჰმედის აზრით, კითხვის ამგვარად დასმა მცდარია, რამდენადაც უცხო არ არის უბრალოდ „ვიღაც“, ვისაც არ ვიცნობთ. „უცხო“ არის ის, ვინც ჩვენთვის არ არის უცნობი, არამედ ნაცნობია სწორედ იმიტომ, რომ მას იმთავითვე „უცხოდ“ მოვნიშნავთ. უცხოს მხოლოდ მისი „უცხოდ“ აღიარების შედეგად ვამჩნევთ.

აჰმედი ამტკიცებს, რომ არსებობს ტექნიკები, რომლებიც ხელს გვიწყობენ განვასხვავოთ უცხო იმათგან, ვინც ჩვენთვის ნაცნობია. ასეთ ტექნიკებს აჰმედი „სხეულების უცხოდ წაკითხვას“ უწოდებს. „უცხოს“ განსაზღვრის შემდეგ ჩვენთვის უფრო მარტივია დემარკაციის ხაზის გავლება: ამ გზით მოვნიშნავთ ადგილს, რომელიც ჩვენ გვეკუთვნის და ვანარმოებთ შემოსაზღვრულ, უსაფრთხო ადგილებს, სადაც „ჩვენ“ ვბინადრობთ, სადაც „უცხოს“ ადგილი არ არის. აჰმედი ასევე საუბრობს უცხოს მოახლოების საფრთხეზე, ვინაიდან „უცხო“ იმთავითვე კონსტრუირდება როგორც საშიში, საფრთხის შემცველი, როგორც „საფრთხე, რომელიც ყოველთვის გვიახლოვდება“.⁵⁵³

552 Sara Ahmed, *Strange Encounters: Embodied Others in Post-Coloniality*, 2000.

553 უცხოდ და საფრთხედ აღქმის თემაზე იხილეთ ქაშრან მამედოვის ბლოგი: დომინანტური მგერა საქართველოს ანერბაიჯანული თემის მიმართ: <https://bit.ly/2CTjYqf>

გაუცხოების, ან უცხო (Othering) კონსტრუირების თემა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია პოსტკოლონიური თეორიის საკვანძო ტექსტებში. ჩვენი ანალიზისთვის საინტერესოა სწორედ უცხო წარმოების თეორიზება ედვარდ საიდის ცნობილი ნაშრომიდან, „ორიენტალიზმი“, განსაკუთრებით იმ მნიშვნელობით, რომლითაც საიდი ცნებას (ორიენტალიზმს, ორიენტალიზაციის პროცესს) განსაზღვრავს⁵⁵⁴ როგორც აზროვნების ფორმას, კულტურულ და პოლიტიკურ რეალობას, რომელიც „ჩვენ“ და „სხვას“ შორის ონტოლოგიურ და ეპისტემოლოგიურ განსხვავებას ემყარება. მიმართება „ჩვენსა“ და „სხვას“ შორის, საიდის თანახმად, არის ურთიერთმიმართება ძალაუფლებას, დომინაციას, სხვადასხვა ხარისხით გამოვლენილ კომპლექსურ ჰეგემონიას შორის. ამგვარი ფარდობითი ძალის (relative strength) მიმართება არ წარმოადგენს იზოლირებულ შემთხვევას, ის სხვადასხვა გეოგრაფიულ კონტექსტში, ისტორიის სხვადასხვა პერიოდში ფუნქციონირებს. საიდი ეყრდნობა კულტურული ჰეგემონიის გრამშის კონცეპტუალიზაციას და აღნიშნავს, რომ ნებისმიერ არატოტალიტარულ საზოგადოებაში კონკრეტული, განსაზღვრული იდეები და მოსაზრებები უფრო გავლენიანია, ვიდრე სხვა დანარჩენი; სწორედ ამგვარი კულტურული უპირატესობა არის კულტურული ჰეგემონია, ხოლო კულტურული ჰეგემონია ორიენტალიზმს ანიჭებს ძალას (strength) და ხელს უწყობს მის მდგრადობას. ორიენტალიზმი – კოლექტიური იდეა, რომელიც განსაზღვრავს და აწარმოებს „სხვას“, უპირისპირდება ასევე წარმოებულ „ჩვენ“-ს.

საიდი ამბობს, რომ ორიენტალიზმი არ უნდა გავიგოთ მხოლოდ გეოგრაფიული და-ყოფის კონტექსტში, არც როგორც მიმართულება, რომელიც კულტურის, ცოდნის თუ ინსტიტუტების მიერ პასიურად გამოიხატება, ან როგორც მხოლოდ „ორიენტის“ შესახებ დანერგილი ტექსტების ერთობლიობა. ამის საპირისპიროდ, ის უნდა გავიგოთ როგორც „ინტერესთა“ წყება, რომლებიც მეცნიერული აღმოჩენების, სოციოლოგიური და სხვადასხვა ტექსტების მეშვეობით არა მხოლოდ აწარმოებს, არამედ ინარჩუნებს მას (ორიენტალიზმს). ის არის ერთგვარი ნება, ან განზრახვა (will or intention), გაიგოს, აკონტროლოს, მანიპულირება მოახდინოს (manipulate) იმაზე, რაც მკვეთრად განსხვავებულია. საიდის მთავარი არგუმენტი ის არის, რომ ორიენტალიზმი, რომელიც არის თანამედროვე პოლიტიკურ-ინტელექტუალური კულტურის მნიშვნელოვანი განზომილება, ეხება უფრო მეტად „ჩვენ“ სამყაროს, ვიდრე ორიენტს.

საიდი აღწერს იმ განსხვავებებს, რეალურს თუ წარმოსახვითს, ან უფრო სწორად, წარმოდგენებს განსხვავებების შესახებ, რომლებიც ამყარებენ აღნიშნულ დიქოტომიას. ამგვარი ბინარულობა მიუთითებს კონტრასტულ განსხვავებაზე ჩვენსა და სხვას შორის. ამ დიქოტომიაში „სხვა“ არის – უცხო, არაბუნებრივი, უჩვეულო, უცნაური, ირაციონალური, შურისმაძიებელი, საეჭვო (და არა მშვიდობის მოყვარული), „განსხვავებული“, რომელიც მკვეთრად უპირისპირდება კატეგორიას „ჩვენ“, სადაც

554 ედვარდ საიდი, „ორიენტალიზმი“, 1978.

„ჩვენ“ – ვართ რაციონალური, ღირსეული, მშვიდობიანი, ჭეშმარიტი ღირებულებების მატარებელი, „ნორმალური“, ლოგიკური. ეს დიფერენციაცია მოიცავს სუსტსა და ძლიერს შორის ურთიერთკავშირს, როდესაც სუსტი არის ის, რომელზეც ძლიერი დომინირებს. **„კულტურული ძალა“** (cultural strength) სწორედ დომინანტ ნახევარს მიეწინებს, ხოლო „სხვა“ მასზე დაბალ საფეხურზე მდგომი და ჩამორჩენილია.

საიდის თანახმად, ზემოთ აღწერილი პროცესის უწყვეტობის შენარჩუნებისა და ამგვარი მანქანის ჰარმონიულად (შეუფერხებლად) ფუნქციონირებისათვის, აუცილებელია ძლიერსა და სუსტს შორის არსებული ძალაუფლებრივი მიმართების უწყვეტობა, რაც ორიენტალიზმის განუყოფელი თვისებაა, ისევე როგორც ნებისმიერი პერსპექტივის, რომელიც ორ მკვეთრად დაყოფილ რადიკალურ კონტრასტს ემყარება.

სარა აჰმედის განცალკევებული საზღვრების მონიშვნას რომ დავუბრუნდეთ, ჩვენი კვლევისთვის რელევანტური კითხვა იქნება – ვისი ადგილია იმ საზღვრებს მიღმა, რომელშიც თავს უსაფრთხოდ ვგრძნობთ? ვის „ეკუთვნის“ (Belong) იქ ყოფნა და ვისი ადგილი არ არის იქ? ამასთან, რა პროცესები უწყობენ ხელს საიდის მიერ აღწერილი მანქანის ჰარმონიულად მუშაობას?

ნირა იუვალ-დევისი თავის ნაშრომში, „მიკუთვნებულობის პოლიტიკა“⁵⁵⁵, განასხვავებს მიკუთვნებულობას და მიკუთვნებულობის პოლიტიკას. მიკუთვნებულობა ემოციური მიჭაჭვულობაა, როდესაც, მაგალითად, თავს გრძნობ ისე, როგორც „საკუთარ სახლში“, რომელიც მოიცავს მომავლის იმედის განცდას. ეს განცდა, ნაწილობრივ, სახლის, როგორც „უსაფრთხოდ ადგილის“ განცდას ემყარება. მიკუთვნებულობა ასევე ხდება ყოველდღიური პრაქტიკების ნაწილი და ნატურალიზდება, ხდება მისი პოლიტიზება, ფორმალურად სტრუქტურირება, მაშინ როდესაც მას რაიმე საფრთხე ემუქრება. მიკუთვნებულობის პოლიტიკა კონკრეტულ პოლიტიკურ პროექტებს მოიცავს.

სოციალურ მეცნიერებებში ამ ცნებაზე ყურადღებას ამახვილებენ იმ თვალსაზრისით, თუ როგორ მიეკუთვნებიან ადამიანები სხვადასხვა ერთობას (collectivities) და სახელმწიფოს, რა გზებით გამოიხატება ეს მიკუთვნებულობა?

სოციალური და პოლიტიკური მიკუთვნებულობის ცნების უკეთესად გასაგებად, იუვალ-დევისი მის იმ სამ მთავარ ანალიტიკურ განზომილებას/ნახსნავს გამოყოფს, რომელშიც მიკუთვნებულობა კონსტრუირდება, ესენია: 1) სოციალური ლოკაციები, 2) ადამიანების იდენტიფიკაციები და ემოციური მიკუთვნებულობა სხვადასხვა ჯგუფების მიმართ და 3) ეთიკურ თუ პოლიტიკურ ღირებულებათა სისტემები, რომელთა მიხედვითაც ადამიანები საზღვრავენ საკუთარ თუ სხვათა მიკუთვნებულობას. სამი-

555 Nira Yuval-Davis, *The Politics of Belonging: Intersectional Contestations*, 2011.

ვე წახნაგი დაკავშირებულია ერთმანეთთან, თუმცა ვერცერთი მათგანი ერთ რომელიმეზე ვერ დაიყვანება.

რაც შეეხება *მიკუთვნებულობის პოლიტიკას*, ის მოიცავს არა მხოლოდ საზღვრების განსაზღვრას, არამედ კონკრეტული ადამიანების, სოციალური კატეგორიების და ჯგუფების ინკლუზიასა და გარიყვას/ექსკლუზიას ამ საზღვრებში მათ მიერ, ვინც ფლობს ამგვარ ძალაუფლებას.

ადამიანების ფორმალური იდენტიფიკაცია, იმის მიხედვით, თუ რა ეროვნების არიან ან რომელი ქვეყნის მოქალაქეობა აქვთ, განსაზღვრავს იმას, მიეკუთვნებიან თუ არა ისინი კონკრეტულ ერთობას. მაშინ როდესაც რეგიონალური, ეთნიკური, რასობრივი თუ რელიგიური განსხვავებები მოქალაქეობის და მიკუთვნებულობის მთავარი მარკერებია.

შემდეგ თავში ჩვენ მიერ ჩატარებული კვლევის მონაცემთა ანალიზსა და კვლევის მთავარ მიგნებებს წარმოგიდგენთ. კვლევის შედეგად შესაძლებელი გახდა კულტურული დომინაციის ნიშნების გამოვლენა, იმ მრავალმხრივი პროცესის შესწავლა, რომელიც ხელს უწყობს „სხვის/უცხოს“ კონსტრუირებას, რომლის უწყვეტობაც კულტურული დომინაციისთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია; სხვა სიტყვებით, ამგვარი მექანიზმის ჰარმონიული და შეუფერხებელი ფუნქციონირება შესაძლებელს ხდის კულტურული დომინაციის შენარჩუნებას.

კვლევის მონაცემთა ანალიზი და მთავარი მიგნებები

ენა, კომუნიკაცია, სოციალიზაცია

კვლევაში მონაწილე უფროსი თაობის ყველა რესპონდენტთან ინტერვიუ ჩაინერა რუსულ ან აზერბაიჯანულ ენაზე, ხოლო ახალგაზრდებთან – ქართულ ენაზე, რომლებიც ინტერვიუს ჩაწერისას მათთვის უფრო მისაღები ენის შეთავაზებისას რუსულის ნაცვლად, ქართულ ენაზე საუბარს ანიჭებდნენ უპირატესობას.

ახალგაზრდა თაობის კვლევის მონაწილეების უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ ისინი ვალდებული არიან იცოდნენ იმ სახელმწიფოს ენა, რომლის მოქალაქეებიც არიან. მათი აზრით, ეს მათი სამშობლოს სიყვარულზე, სახელმწიფოს და ხალხის პატივისცემაზე მეტყველებს.

ახალგაზრდებისთვის ენის შესწავლა პრიორიტეტულია განათლების ქართულ უმაღლეს სასწავლებლებში მიღების გამო, მათ სურთ ენის შესწავლა და შესაბამისად, ქვეყნის „აქტიურ მოქალაქეებად ჩამოყალიბება“.

კვლევის მონაწილეები 1+4 პროგრამაზე საუბრისას აღნიშნავენ, რომ მიუხედავად ხარვეზებისა და „პროგრამის გაუმართაობისა“, პროგრამა ცალსახად სასარგებლო იყო მათთვის, რადგან უიმისოდ ქართულ ენასა და ლიტერატურაში მოსამზადებლად შესაბამისი რესურსის პოვნა გაუჭირდებოდათ. სწორედ ამ პროგრამის წყალობით მიეცათ მათ შესაძლებლობა, ჩაებარებინათ ქართულ უმაღლეს სასწავლებელში. თუმცა მის უარყოფით მხარეებსაც იხსენებენ: „წარმოიდგინეთ ახალგაზრდები, რომლებმაც საერთოდ არაფერი იცოდნენ ქართულ ენაზე, თავისთავად ვერ შეისწავლიან ერთი წლის განმავლობაში იმ დონეზე, რომ პირველ კურსზე დასხდნენ და მოუსმინონ ლექტორს, რასაც ყველა ის, გაიგონონ და გაიაზრონ ეს ყველაფერი. [...] ქართული ასო-ბგერა განსხვავდება, თვალი გელღება“. ⁵⁵⁶

რესპონდენტების უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ აკადემიური ენის სწავლა სულ მცირე ორი წლის განმავლობაში მოითხოვს მომზადებას, ერთი წელი არ არის საკმარისი იმისათვის, რომ თავისუფლად გადმოსცე საკუთარი აზრები: „მახსოვს, რომ პირველი საგნის გამოცდისთვის 50-მდე თემა დაგეპირებული მქონდა, და იქიდან არაფერი არ მახსოვდა. მერე უკვე მესამე კურსიდან ჩემი სიტყვებით, ჩემი აზრებით დავიწყე..“.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ აღნიშნული პროგრამის წარმატებულობა, სამოქალაქო ინტეგრაციის ხელშეწყობის თვალსაზრისით, სხვადასხვა კვლევითაც დასტურდება. სახალხო დამცველის ანგარიშშიც აღნიშნულია, რომ „პროგრამის კურსდამთავრებულების ნაწილი კარგად ფლობს სახელმწიფო და მშობლიურ ენას, აქვს შესაბამისი სპეციალობის კვალიფიკაცია და მნიშვნელოვანია, რომ მათ ხელი შეეწყობთ დასაქმებასა და კარიერულ წინსვლაში“. 2018 წლის კვლევაში⁵⁵⁷, რომელიც ახალგაზრდების იდენტობის პრობლემატიკას იკვლევდა, ასევე გამოიკვეთა, რომ პროგრამის გზით განხორციელებულმა საშეღავათო პოლიტიკამ დადებითად იმოქმედა ახალგაზრდების სწავლის პროცესზე. პროგრამამ „არა მხოლოდ საქართველოს უნივერსიტეტებისკენ შემოაბრუნა აბიტურიენტები, არამედ მან ზოგადად სწავლის გაგრძელების მოტივაციაზეც იმოქმედა“.

ახალგაზრდების გარდა, უფროსი თაობის რესპონდენტებიც ცდილობენ გამონახონ სხვადასხვა გზა ენის შესასწავლად, თუმცა მიაჩნიათ, რომ უკვე ძალიან გვიანია. ამ თემაზე საუბარი მათში გარკვეულ უხერხულობას და დაძაბულობას იწვევს. ხშირად, კონტრასტის საილუსტრაციოდ, თავიანთი შვილიშვილების, ან შვილების მაგალითი მოჰყავთ, რომლებიც ბრწყინვალედ ფლობენ ქართულს. თავს კი იმით „იმართლებენ“, რომ ამ საკითხს მათი ახალგაზრდობის წლებში სათანადო ყურადღება არ ექცეოდა, შესაბამისად, „ეს მათი ბრალი არ არის“; ამასთან, გვთხოვენ გავით-

556 ინტერვიუ. რესპონდენტი №1.

557 ს. ზვიადაძე და დ. ჯიშკარიანი (2018) EMC.

ვალისწინით ის ფაქტორიც, რომ აზერბაიჯანულ სოფლებში ისინი ქართველების-გან ყოველთვის იზოლირებულად ცხოვრობენ. მათ ნარატივში ჟღერს ერთგვარი სინანული იმ გულგრილი პოლიტიკის გამო, რომელიც გავრცელებული იყო საბჭოთა კავშირში **ეთნიკური უმცირესობების მიერ ქართული ენის შესწავლასთან დაკავშირებით**. რესპონდენტები ხშირად ადანაშაულებენ სახელმწიფოს იმის გამო, რომ მათ არ აქვთ ენის შესასწავლად შესაბამისი პირობები: „პირველ რიგში, ეს ჩემი ბრალი არაა, რომ ენა არ ვიცით. ეს ხელისუფლების ბრალია. [...] სურვილი ნამდვილად გვაქვს, თუმცა არ გვაქვს ამის შესაძლებლობა. ჩვენ უნდა ვიცოდეთ ენა, ეს საშუაოს დასაწყებად არის მნიშვნელოვანი. [...] ადრე ძირითადად რუსულს და აზერბაიჯანულს ვსწავლობდით, კვირაში 1-2-ჯერ ქართული, და მაშინ არავინ მაინცდამაინც არ გვაიძულებდა, რომ ქართული გვცოდნოდა, უფრო სურვილის მიხედვით იყო, თუ გინდოდა, ისწავლიდი, თუ არა – არა ... ახლა, მე ძალიან მინდა, რომ ენა ვიცოდე, მაგრამ მე ვფიქრობ, რომ სახელმწიფო ამ საკითხს არასერიოზულად ეკიდება. შესაძლოა, ამის მიზეზი ის იყოს, რომ მათ ხელისუფლებაში არც უნდათ, რომ ჩვენ ქართული ენა ვიცოდეთ? რომ სურდეთ, მაშინ, მაგალითად, კურსებს გახსნიდნენ, გაკვეთილების შემდეგ“.⁵⁵⁸

შემდეგი სიტყვებიც ამყარებს ვ.-ის მოსაზრებას: „[...] სახელმწიფოს ქართული ენის სწავლების საკითხი ბოლომდე არ მიყავს, იმიტომ რომ არ აწყობს, ამ ხალხს მხოლოდ ენა უშლით განვითარებაში ხელს. ენას რომ ისწავლიან, შეუძლიათ გამოიყენონ ყველაფერში“.⁵⁵⁹ მისი რწმენით, ენის ცოდნის შედეგად აზერბაიჯანული თემი გაცნობიერებული და ინფორმირებული იქნება საკუთარი უფლებების შესახებ, და სწორედ ეს არ აწყობს სახელმწიფოს. ამასთან, რესპონდენტი მიიჩნევს, რომ საზოგადოებაში სრულყოფილი ინტეგრაციისთვის მხოლოდ ენის ცოდნა არ არის საკმარისი, ხშირ შემთხვევაში ახალგაზრდები ეუფლებიან ენას, თუმცა არ ფლობენ ინფორმაციას ქართული კულტურის შესახებ, ამიტომ, მისი აზრით, აზერბაიჯანულ თემს მცდარი წარმოდგენა აქვს იმის თაობაზე, თითქოს ენის ცოდნის შედეგად მათთვის აქტუალური ყველა პრობლემა მოგვარდება: „ენაზე უფრო მნიშვნელოვანია იყო სხვა საგნები, ენას მერეც ვისწავლიდი. ცოტა გამიჭირდებოდა, მაგრამ მაინც ვისწავლიდი. დავუშვათ, აი ქართული, მხოლოდ ქართული ენის სწავლა ჩემთვის არაფერს არ ნიშნავდა, ქართულ საზოგადოებაში ინტეგრაციისთვის, არაფერს. მხოლოდ ენა ვიცი, მაგრამ არ ვიცი თქვენი კულტურა, ლიტერატურა, ტრადიციები, რელიგია [...] მე ვფიქრობ, რომ სრულყოფილად რომ ივრძნო შენ, შენი თავი საქართველოს მოქალაქედ, უნდა გქონდეს ინფორმაცია ქართული ლიტერატურის შესახებაც, რელიგიის შესახებაც, სხვანაირად არ გამოდის“.

კვლევის უფროსი თაობის რამდენიმე მონაწილე, რომლებიც საჯარო სკოლის მას-

558 ინტერვიუ. რესპონდენტი №2.

559 ინტერვიუ. რესპონდენტი №3.

წავლელები ან დირექტორები არიან, ინტერვიუს ჩანწრის პერიოდში უნარების გამოცდებისთვის ემზადებოდა, რომელიც ქართულ ენაზე უნდა ჩაებარებინათ. პროცესის სირთულის მიუხედავად, მათი სიტყვებით, ისინი ძალისხმევას არ იშურებენ იმისათვის, რათა „არ ჩამორჩნენ“ თავიანთ შვილიშვილებს, ახალ თაობას და მაღალი შეფასება მიიღონ გამოცდაზე. როგორც ზემოთ აღინიშნა, უფროს თაობაში ვხვდებით კრიტიკულ დამოკიდებულებას სახელმწიფოს პოლიტიკის მიმართ, ენის სწავლების პროგრამების კუთხით. მოტივაციის მიუხედავად, განსაკუთრებით სოფლებში, არ არსებობს ენის შესწავლის შესაძლებლობა; მათი აზრით, ენის პროგრამების მხოლოდ ახალგაზრდა თაობაზე ფოკუსირება არ არის სწორი მიდგომა. სურვილის მიუხედავად, ისინი შესაბამის სახელმწიფო სერვისებს ვერ პოულობენ და რუსული ენის იმედად რჩებიან, რაც, ხშირად, ქართველებთან კომუნიკაციისას უხერხულობას და მნიშვნელოვან ბარიერს ქმნის. გარდა ამისა, რუსულად საუბრის გამო, ქართველებისგან ხშირად უარყოფით დამოკიდებულებასაც იხსენებენ: „[...].სააკაშვილის დროს, როდესაც მივდიოდით საავადმყოფოში, რუსულად ვეკითხებოდით რამეს, და ისინი პასუხს გვცემდნენ, ახლა ისეთი მდგომარეობაა, რუსულად თუ დაუსვამ კითხვას, ჩვენ დაგვიწყებენ ყვირილს – ქართული რატომ არ იცითო“.

რუსული ენის ცოდნა ნამდვილად ხელშემწყობი ფაქტორია უფროსი თაობისთვის, არ იმყოფებოდნენ ინფორმაციულ ვაკუუმში. თუმცა აღმოჩნდა, რომ ასეთ შემთხვევაში, ინფორმაციას ძირითადად რუსულენოვანი წყაროებიდან იღებენ. კვლევის ფარგლებში რამდენიმე ინტერვიუ აზერბაიჯანულ ენაზე ჩაინერა უფროსი თაობის რესპონდენტებთან, რომლებიც სასაუბრო დონეზე არც რუსულ ენას ფლობენ და არც ქართულს. ერთ-ერთი რესპონდენტის აზრით, ისინი, ვინც არცერთ ენას არ ფლობენ, ყველაზე მეტად იზოლირებულები არიან: „მე და ჩემი თაობა ვიღებთ სხვა წყაროდან ინფორმაციას, ვამოწმებთ, რომელია სწორი, ენა არ გვიშლის ხელს, მაგრამ დანარჩენი, არიან ისეთი ადამიანები, რომლებიც რუსული საიტებიდან გეგულობენ ამბებს საქართველოს შესახებ. რუსული იცის, რუსულად კითხულობს. პრობლემა ის არის, რომ წინა თაობამ იცოდა რუსული მაინც, რომ რაღაც დარდი, პრობლემა რომ ჰქონდა, რუსულად მაინც ხსნიდა. არის ჩვენამდე ისეთი თაობა, აი შუაში, არც რუსული იცის და არც ქართული, და წარმოიდგინეთ, ყველაზე ცუდ მდგომარეობაში არიან ისინი“.

ამრიგად, ენის ბარიერი ყველაზე მეტად უფროს თაობაში იწვევს ინფორმაციულ ვაკუუმში ყოფნას, განსაკუთრებით, როდესაც საქმე საინფორმაციო წყაროებს ეხება. „მე მეცინება იმაზე, რომ წარმოიდგინეთ, მე ჩემი სახელმწიფოს შესახებ ახალ ამბებს ვიგებ აზერბაიჯანიდან... ტელევიზორს როცა ვუყურებთ, მამაჩემი მეუბნება – ხმა აუნიეთ, აბა საქართველოზეა რაღაც ამბავი. საქართველოში თუ რამე მოხდებოდა, გავიგებდით აზერბაიჯანული არხებიდან“.

თაობებს შორის მსოფლმხედველობის, ღირებულებების კონტრასტზე, ასევე, უფროსი თაობისთვის „ახალ რეალობაში“ ცხოვრების სირთულეზე საუბრობს არაერთი რესპონდენტი, და მას საბჭოთა კავშირში ცხოვრების გამოცდილებას უკავშირებს. მათი რწმენით, სახელმწიფო ენის მიმართ დამოკიდებულებებიც მნიშვნელოვნად განსხვავებულია თაობებს შორის: „*ძალიან რთულია შეცვალო უფროსი თაობა, თავის ყაიდაზე არიან გაზრდილი. დღეს ახალი თაობა საერთოდ სხვანაირად ფიქრობს, არა მხოლოდ სახელმწიფო ენის მიმართ დამოკიდებულების თვალსაზრისით. მას აქვს განცდა, რომ მართლა არის მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილი, ეს არის მისი მიწა, როგორც ნებისმიერი სხვა ადამიანისთვის[...]* ანუ აბსოლუტურად სხვა ღირებულებებით იზრდებიან, რომ შევადაროთ უფროს თაობას, გვაქვს ძალიან დიდი ჩავარდნა. არ საუბრობენ არცერთ ენაზე, უფროსმა თაობამ საბჭოთა პერიოდი იგრძნო თავის თავზე, შემდეგ მორჩა საბჭოთა კავშირი და თავის **ჩაკეტილ** სივრცეში იყვნენ და დღეს საერთოდ სხვა **რეალობაში** ვართ“.

ამასთან, ახალგაზრდა რესპონდენტების უმრავლესობისთვის, რომლებიც კარგად ფლობენ ქართულ ენას, სოციალურ ქსელი არის ის სივრცე, სადაც სხვადასხვა კრიტიკული, მწვავე საკითხის გარშემო მიმდინარეობს დისკუსია, რომლის ინიციატორებიც თვითონ არიან. ისინი ცდილობენ წამოჭრან საკითხები, გამოხატონ საკუთარი პოზიცია, უკმაყოფილება, კრიტიკულად იმსჯელონ იმ პრობლემებზე, რომლებიც აზერბაიჯანული თემისთვის აქტუალურია.

საინტერესოა ის ერთგვარი ტრანსფორმაციის პროცესი, რომელიც, ენის შესწავლის შემდგომ დამდგარ რეალობასთან დაკავშირებით, არაერთი მონაწილის ნარატივში ვლინდება. მანამდე კი იხსენებენ უხერხულობის და სირცხვილის განცდას ენის არცოდნის გამო: „*[...]ისეთი კომპლექსი მქონდა, რომ არ ვიცოდი. ვინმე ქართველი რომ მკითხავდა, რომელიმე ქუჩა სად იყო, აზრზე არ ვიყავი, რას მეუბნებოდა, მერიდებოდა ძალიან, ახლა მადლობა ღმერთს, რაღაცეები ვიცი“.* თუმცა ამ უხერხულობას არა მხოლოდ ენის, არამედ ქართული კულტურის არცოდნაც იწვევდა: „*[...] ეს ჩემთვის არის ძალიან დიდი სირცხვილი, რომ არაფერი არ ვიცოდი არც რუსთაველის შესახებ, არც ილიას შესახებ, და სხვების, რომლებსაც მთელი მსოფლიო იცნობს და მე არ ვიცნობდი, ეს იმის ბრალია, რომ ენა არ ვიცოდი, და ქართულ ენაზე ვერ ვსწავლობდი“.*

ბევრი მათგანისთვის ენის ბარიერის აღმოფხვრამ, გარდა იმისა, რომ მათი ყოველდღიურობა შეცვალა, მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილების მიღებაშიც გადამწყვეტი როლი ითამაშა. მაგალითად, **თ.** იხსენებს, რომ ბაქოში პირველად სტუმრობისას თავი ძალიან უცხოდ იგრძნო, მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოშიც ქართველებისგან იზოლირებულად ცხოვრობდა და სტუდენტობამდე ახლოს არ იცნობდა ქართველებს, ქართულ კულტურას. თუმცა დასძენს, რომ მას ბაქოში

გაუჩნდა მძაფრი განცდა იმისა, რომ მიუხედავად ენის ბარიერის არარსებობისა, „ეს მისი სამშობლო არ არის“. თ.-მ სწორედ 4+1 პროგრამის შედეგად, ქართული ენის შესწავლის შემდეგ მიიღო გადანყვეტილება, სწავლა გაეგრძელებინა არა მისთვის უცხო გარემოში – აზერბაიჯანში, არამედ დარჩენილიყო სამშობლოში და თბილისში, უმაღლეს სასწავლებელში ესწავლა: „მშობლებმაც უკვე ნახეს, რომ ვსწავლობდით ენას, უკვე ვიფიქრეთ, რომ ჯობია აქეთ დავრჩეთ და სხვაგან უცხო ქვეყანაში არა, იმიტომ რომ საქართველოს მოქალაქეები ვართ და ყველაფერი აქ გვაქვს; არ მომწონდა ის გარემო, აზერბაიჯანში, განა ის, რომ არ მიყვარს, უბრალოდ ქვეყანა არ არის ჩემი, ქვეყანა უცხოა ჩემთვის“.

რესპონდენტები კმაყოფილებით აღწერენ იმ გარემოებას, რომ ახლა ოჯახის წევრებს, თუ მეზობლებს სხვადასხვა საკითხის მოგვარებაში ეხმარებიან: „ახლა ნათესავები თუ მეზობლები, თუ ბანკიდან ან იუსტიციის სახლიდან რამე წერილი მოდის, მეძახიან და ვუხსნი ყველაფერს“.

როგორც უკვე აღინიშნა, რესპონდენტების უმრავლესობა აღწერს ახალ რეალობაში ცხოვრების განცდას ენის ბარიერის აღმოფხვრის შემდეგ. ამასთან, კვლევის ფარგლებში, რესპონდენტთა უმრავლესობა ახდენს დიფერენცირებას კომუნიკაციისთვის აუცილებელ სალაპარაკო ენასა და სკოლასა და უნივერსიტეტში შესწავლილ გრამატიკულ ქართულს შორის; ისინი აღნიშნავენ, რომ სკოლის მასალა ქართული ენის შესასწავლად და კულტურის გასაცნობად საკმარისი ნამდვილად არ იყო. მათთვის, ენის შესასწავლად გადამწყვეტი მნიშვნელობა სწორედ ქართველ მეგობრებთან ყოველდღიურ კომუნიკაციას ჰქონდა. ასევე, რამდენიმე მათგანი ენას სრულყოფილად ჯარში სამხედრო სამსახურის გავლის შედეგად დაეუფლა. თუმცა ეს მხოლოდ ახალგაზრდა თაობას ეხება და არა სოფლებში კვლავ განცალკევებით მცხოვრებ ქართულ და აზერბაიჯანულ ოჯახებს, რომელთა ცხოვრებაც „მიდის პარალელურად, მაგრამ არსად იკვეთება“.

ცალკე უნდა აღინიშნოს აზერბაიჯანულ სოფლებში დასაქმებული ქართული ენის ეთნიკურად ქართველი მასწავლებლების როლი როგორც ენის და კულტურის გაცნობის, ისე აზერბაიჯანულ თემთან მეგობრული ურთიერთობების ჩამოყალიბების კუთხით. კვლევის აბსოლუტურად ყველა მონაწილე ძალიან დიდი სითბოთი იხსენებს ქართველი მასწავლებლების მხრიდან თანადგომის, არაჩვეულებრივი მეგობრობის არაერთ მაგალითს.

მაგალითად, ა. გარკვეული პერიოდი სახლისგან მოშორებით, შერეულ სოფელში ცხოვრობდა და ქართულ სკოლაში სწავლობდა. უცხო გარემოსთან შეგუების სირთულის მიუხედავად, ის დადებითად აღწერს ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლის მხარდაჭერას ენის შესწავლის პროცესში: „[..]ის ცალკე ჩემთვის

კონსპექტს აკეთებდა, და მე იმას ვსწავლობდი და დღესაც კარგად მახსენდება ეს. და შემეყვარა ის საგანი“.

შეიძლება ითქვას, რომ ეს ერთადერთი შემთხვევაა, როდესაც თითქმის ყველა რესპონდენტს, ასაკის მიუხედავად, მათი დასახლების აზერბაიჯანულ სკოლაში მომუშავე ქართველ მასწავლებლებთან მხოლოდ დადებითი მოგონებები და ხანგრძლივი მეგობრობა აკავშირებს.

სხვებმაც აღნიშნეს, რომ არა მხოლოდ ენის შესწავლის თვალსაზრისით, არამედ, ზოგადად, ქართულ კულტურასთან დაახლოების კუთხით, რესპონდენტებისთვის გადამწყვეტი აღმოჩნდა ქართველ მასწავლებლებთან ურთიერთობა: „[...][ქართულის მასწავლებელმა] დამიძახა და მითხრა, შენ გინდა ქართული რომ ისწავლო? კი როგორ არა, საქართველოს მოქალაქე ვარ და როგორ არ მინდა, მაგრამ ვერ ვსწავლობ. მოდი მე გასწავლიო. ყოველდღე დადიოდა თითქმის თბილისიდან, ხანდახან რჩებოდა ჩემს მეგობრებთან. სულ მის გვერდზე ვიყავი [...] საერთოდ არ ვიცნობდი ქართულ კულტურას, თან ქართველების ხასიათს. მე ჩემს მასწავლებელთან ვისწავლე ყველაფერი ქართული“.

დ.-საც ამ დადებითმა გამოცდილებამ მიაღებინა საქართველოში დარჩენის გადაწყვეტილება: „მანამდე ვფიქრობდი, რომ ვერ ვისწავლიდი საქართველოში, ბაქოში ან რუსეთში მინდოდა წასვლა [...] მეთერთმეტე კლასში, როდესაც უკვე ანა მასწავლებელი შემოვიდა, დავინახე, რომ როგორც ვფიქრობდი, ისეთი რთული არ იყო ქართულის სწავლა, თან ისე შეგვაყვარა თავი, რომ მერიდებოდა, თუ გაკვეთილი არ ვიცოდი, ამიტომ ვსწავლობდი და მერე ჩავაბარე“.

რესპონდენტები საგანგებოდ აღნიშნავენ, რომ ქართული ენის შესწავლა არ გულისხმობს საკუთარის დავიწყებას: „[...][მე არ ვამბობ, რომ ჩემი ენა დამავიწყდება, არ მინდა, რომ ჩემი ენა დამავიწყდეს, მიყვარს ჩემი ენა, ეროვნება, რელიგია, მაგრამ მე მიყვარს ჩემი ქვეყანა“. კვლევის ერთ-ერთი მონაწილე, რომელიც აზერბაიჯანულ სკოლაში რუსული ენის მასწავლებელია, უკმაყოფილებას ვერ მალავს იმ ახალ ტენდენციასთან დაკავშირებით, რომ მის სოფელში მშობლებს პირდაპირ ქართულ სკოლებში მიჰყავთ შვილები, რაც მათი განათლების ხარისხზე უარყოფითად მოქმედებს: „[...].ახლა რაც მთავარია, ჩვენმა შვილებმა უნდა ისწავლონ ქართული ენა, მხოლოდ იმ პირობით, რომ ჩვენ აზერბაიჯანული არაფერი წავგართვან; [...]ზოგიერთმა დაიწყო, შვილები მიყავთ პირდაპირ ქართულ სკოლებში და იმ სკოლებს არაფრის მცოდნეები ამთავრებენ, იმიტომ რომ ენის გამო ვერაფერს ვერ სწავლობენ; აქ კიდევ ჩვენს სკოლაში, მე-12 კლასამდე სწავლობენ კვირაში 5-ჯერ, ჩვენი სკოლიდანაც 30-ზე მეტი გახდა სტუდენტი, თბილისში, ეს ხომ ცუდი არაა? რაიმე ცუდს ვაკეთებთ? ქართული, რა თქმა უნდა, აუცილებელია, მაგრამ საკუთარი არ უნდა დაივიწყო“.

განცალკევებული სივრცეები

მიუხედავად იმისა, რომ ენის ბარიერის აღმოფხვრის ტენდენცია ნამდვილად გამოიკვეთა ახალგაზრდა თაობის რესპონდენტებთან საუბრისას, მათ კვლავ აქვთ ქართველებისგან იზოლირებულად, განცალკევებით ცხოვრების განცდა, არა მხოლოდ აზერბაიჯანულ სოფლებში, არამედ შერეულ დასახლებებში. ეთნიკური აზერბაიჯანელებისთვის, ქართველებთან კომუნიკაციის ძირითადი ადგილები სხვადასხვა საჯარო სივრცეებია, როგორცაა ბანკი, მარკეტი, აფთიაქი, საავადმყოფო, მომსახურების ობიექტები. გარდა ამისა, ქვემო ქართლს მოშორებულ აზერბაიჯანულ სოფლებში ისინი ქართველ ნაცნობებს, ან სტუმრებს შესაძლოა შეხვდნენ დაკრძალვებზე, ქორწილებში, მუნიციპალიტეტის ადმინისტრაციულ დაწესებულებაში, ან სკოლაში ოფიციალური დელეგაციების ვიზიტისას. ერთ-ერთი მონაწილის აზრით, **სწორედ ეს ქმნის განცდას, რომ „ერთი ქვეყნის შვილები“ არ ვართ: „[...] იმიტომ არ ვიცნობთ ერთმანეთს კარგად. არ ვსწავლობთ ერთმანეთის კულტურას და არ გვაინტერესებს, იმიტომ არ ვვრძნობთ თავს ერთი ქვეყნის შვილად. ესე იგი აქ რაღაცა არის შესაცვლელი, თითქოს ამ ორი თემის ცხოვრება მიდის ერთმანეთის პარალელურად, და არსად არ იკვეთება, ეს არის კატასტროფა. არის ეს „სხვის წარმოება?“ – სხვა, რომელიც, რაც არ უნდა ეცადოს, რომ გაგიცნოს, ისწავლოს ენა, რომ კომუნიკაცია შეძლოს, შენტვის მაინც არის -უცხო, სხვა“.**

კვლევის მონაწილე ერთ-ერთი აქტივისტი გულისტკივილით საუბრობს განცალკევებულ სივრცეებზე და ერთმანეთის გაცნობის, დაახლოების ინტერესის ნაკლებობაზე. რესპონდენტი იხსენებს შემთხვევას, როდესაც მის მიერ ორგანიზებულ კულტურულ ღონისძიებას, რომელზეც წარმოდგენილი იყო აზერბაიჯანული ცეკვა და მუსიკა, და უშუალოდ რომელიმე ენის ცოდნას არ საჭიროებდა, მხოლოდ ეთნიკურად აზერბაიჯანელები დაესწრნენ. ამავე დროს მარნეულის კულტურის სახლს, სადაც რესპონდენტების თანახმად, უმეტეს შემთხვევაში ქართული კულტურაა წარმოდგენილი, აზერბაიჯანელები ერიდებიან: **„აქ ყველაფერი ქართული არის, და ამიტომ აზერბაიჯანელები ერიდებიან“.** ამრიგად, შესაძლოა, ვისაუბროთ **ინტერესის ნაკლებობაზე** ორივე თემის მხრიდან, თუმცა ამის მიზეზებს რესპონდენტები განსხვავებულად ხსნიან.

რესპონდენტი მარნეულის რაიონიდან გამოთქვამს წუხილს ჩაკეტილი სივრცეების თაობაზე, განსაკუთრებით, როდესაც ეს ერთ სამეზობლოს ეხება: **„ეხლა წარმოიდგინეთ, მეზობელი სოფელია – ერთი ქართული, მეორე აზერბაიჯანული და ერთმანეთის შესახებ ინფორმაცია არა აქვთ“.** მისი აზრით, ეს გარემოება მნიშვნელოვნად აბრკოლებს ქართულ საზოგადოებაში ინტეგრაციის საკითხს. ის ასევე იხსენებს სკოლის წლებს, როდესაც მას სწორედ ქართველებთან სოციალიზაციის ნაკლებობის და იზოლირებულ სივრცეში ცხოვრების გამო, საქართველოს შესახებ ინფორ-

მაცია არ ჰქონდა. „ანუ შენ რაღაც განსაზღვრულ ადგილზე ცხოვრობ, და საერთოდ იქეთკენ არ იცი რა ხდება. ერთხელ ვიყავი ალბათ თბილისში, სკოლა რომ დავამთავრე. ეს შენი ტერიტორიაა, ეს ჩემი ტერიტორიაა, შენ მაინც აზერბაიჯანელი ხარ. მაინც განცალკევებული არიან, შერეულად და მეგობრულად არ არიან“.

სხვა რესპონდენტი ასევე სინანულით აღწერს იმ გარემოებას, რომ მარნეულში მათ არასოდეს უნვეთ კომუნიკაცია ქართველებთან, საჯარო სივრცეების გარდა, ახლო ურთიერთობა არ აქვთ. მისი რწმენით, სწორედ ეს განაპირობებს ენის ბარიერის არსებობას.

ქართველებთან ურთიერთობის შემთხვევაში, რესპონდენტები ასევე იხსენებენ ქართველების მხრიდან მათ მიმართ დისკრიმინაციულ დამოკიდებულებას, **მიუღებლობის** მაგალითებს, აგრესიულ გამონათქვამებს. ამ ნეგატიურ გამოცდილებას ისინი ძნელად ივიწყებენ.

მაგალითად, ერთ-ერთი რესპონდენტი მარნეულიდან, ადგილობრივ გამგეობაზე საუბრობს როგორც სივრცეზე, სადაც აზერბაიჯანლების მიმართ გამგეობის ქართველი თანამშრომლები „აგრესიულები და რადიკალები არიან“. ამას ისინი სოციალურ სივრცეში გამოხატავენ: „*აი სოციალურ ქსელში აჩვენებენ თავის პოზიციას, და ჩვენ რომ ვიცით, ამ ადამიანებს რა დამოკიდებულება აქვთ ჩვენს მიმართ, მუსტად იმ ადამიანების გამო არ მიდიან [...] თქვენ რა გინდათ, ხმას რატომ არ იღებთ, ჯერ მადლობა უნდა მოგვიხადოთ ჩვენ, რომ ჩვენს სამშობლოში ცხოვრობთ. მეტი რა გინდათ, აი ასე უყურებენ“.*

ერთ-ერთი მტკივნეული ეპიზოდი დ.-ის სტუდენტობას უკავშირდება, როცა უნივერსიტეტის ლექტორის მხრიდან ენის სირთულის გამო ნეგატიური დამოკიდებულება („თუ აზერბაიჯანელი ხარ, რა გინდა აქ, წადი და აზერბაიჯანში ისწავლე“) მისთვის ენის უფრო მეტად სრულყოფის მოტივაციად იქცა.

რესპონდენტები ასევე ხშირად ასახელებენ მათ მიმართ სიტყვა „**თათარის**“ გამოყენებას უარყოფით კონტექსტში: „*პირველად მახსოვს, ბაგა-ბაღში ერთი ქართველი იყო და სულ დამცინოდა – თათარი ხარო“.*

კვლევაში გამოიკვეთა ტენდენცია, რომ უფროსი თაობის ხალხი საკუთარ თავს აზერბაიჯანელად აღიქვამს, ხოლო ახალგაზრდები ამბობენ, რომ თიურქები არიან: „**თათრები არ ვართ საერთოდ, ჩვენ აზერბაიჯანელები ვართ**“, რაზეც ახალგაზრდა 21 წლის რესპონდენტი შეენინა აღმდეგა, „*აზერბაიჯანელები კი არა, თიურქები ვართო“.*

კვლევის მონაწილეთა მესხიერებაში შემორჩენილ უარყოფით ეპიზოდებს ერთი ხაზი გასდევს და ხშირად უკავშირდება ან ენობრივ ასპექტს, ან მათ ეთნიკურ მიკუთვნებულობას. თუმცა ახალგაზრდები ასევე გვიზიარებდნენ მსგავს შემთხვევებში მათი მხრიდან გამოხატულ საპასუხო მძაფრ რეაქციას: „[.] მე ასე ვუთხარი [...] მე ვარ საქართველოს მოქალაქე, თუ შენ რამე საბუთი გაქვს იმის, რომ მე აქ ვარ სტუმარი, საბუთი მანახე. თუ არა, მაშინ შენ უნდა წახვიდე. მარტო შენ. ან ჩუმად იყავიო, ან წადი შენს ქვეყანაშიო, ასე მითხრა. ჩემი ქვეყანა სად არის-მეთქი, ვკითხე? სად და ამერბაიჯანშიო. მე ამოვიღე ჩემი პირადობა და ვაჩვენე, ახლა შენ მაჩვენე შენი პირადობა-მეთქი, და ჩემზე უმცროსი იყო 2 წლით. მე ვუთხარი, რომ შენზე უფროსი ვარ და საქართველოს მოქალაქე შენზე ადრე გავხდი-მეთქი, ვიდრე შენ. შენ ხარ ჩემი სტუმარი-მეთქი“.

ამ კუთხით საინტერესოა 2017 წლის კვლევა⁵⁶⁰, რომელიც სხვადასხვა ჯგუფის, მათ შორის, ეთნიკური უმცირესობების მიმართ დამოკიდებულებებს იკვლევს. კვლევის შედეგად გამოიკვეთა, რომ რესპონდენტების მიერ „ეთნიკური უმცირესობების საკითხი უმრავლესობის ინტერესების საპირისპირო მოვლენად აღიქმება და შესაბამისად, წარმოდგენილია, როგორც საფრთხე“. კვლევის მონაწილეებს აქვთ განცდა, რომ ეთნიკურად არაქართველებსა და ეთნიკურ ქართველებს შორის ეკონომიკური შესაძლებლობების განსხვავება, მათ ასევე ანიჭებს სახელმწიფო პრივილეგიებს. საერთო ჯამში, ახალგაზრდებში, ზოგადად, საქართველოში მცხოვრებ ეთნიკურ უმცირესობათა მიმართ, უარყოფითი დამოკიდებულებები გამოვლინდა.

რესპონდენტები საუბრობენ საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური ამერბაიჯანელების კულტურის რეპრეზენტაციის პრობლემებზე, როგორც სახელმძღვანელოებში, ისე ზოგადად, საჯარო სივრცეებში. მათ აქვთ განცდა, რომ მართლმადიდებლური ეკლესიაც და სახელმწიფოც ყველანაირად ცდილობენ ქვემო ქართლი მონიშნონ, როგორც „ძირძველი ქართული მიწა“, სადაც „ამერბაიჯანელებს ძველი არ შეიძლება რამე მოეპოვებოდეთ“. შესაბამისად, ცდილობენ „განდევნონ, ჩაყლაპონ, გააქართულონ, წაშალონ“ ნებისმიერი რამ, რაც ქვემო ქართლში ამერბაიჯანელების დიდი ხნის განმავლობაში ცხოვრებას ადასტურებს. ამ ერთი შეხედვით გაუაზრებელ, უყურადღებო, დაუდევარ პოლიტიკას კონკრეტული შედეგები აქვს, რაც კვლევის მონაწილეთა აზრით, ადგილობრივი თემის კულტურის მკვეთრ გაღარიბებას იწვევს.

სანამ რესპონდენტების ისტორიებზე დაყრდნობით ეთნიკური ამერბაიჯანელების „კვალის წაშლის“ კონკრეტულ შემთხვევებზე გადავალთ, შევეხებით სკოლის სახელმძღვანელოებსა თუ სხვადასხვა მასალებში ეთნიკური ამერბაიჯანელების რეპრეზენტაციის საკითხს, რამდენადაც ეს შემთხვევები უშუალოდ უკავშირდება „კვალის წაშლის“ ირგვლივ კვლევის მონაწილეთა მიერ გაზიარებულ ისტორიებს.

560 ტოლერანტობის და მრავალფეროვნების ინსტიტუტი. სტუდენტების განწყობა უმცირესობებისადმი და მედიის როლი, 2017.

კვლევის მონაწილეები საუბრობენ სკოლის სახელმძღვანელოებში ეთნიკური აზერბაიჯანელების რეპრეზენტაციის კუთხით არსებულ ვაკუუმზე/სიცარიელეზე: „*მე ყოველთვის მქონდა კითხვები საქართველოში ჩემი თემის ისტორიის შესახებ, მაგრამ პასუხებს წიგნებში ვერასდროს ვპოულობდი, იქ საერთოდ არაფერი ეწერა ჩვენს შესახებ. წარმოიდგინეთ, გავიზარდე საქართველოში, ქართულ-აზერბაიჯანულ თემში, მაგრამ არსად არაფერი წერია ჩვენზე, ისეთი, რითიც მე ვიამაყებდი. არ გაქვს არანაირი ინფორმაცია შენი თემის მიღწევების შესახებ, რა შექმნეს, რა გააკეთეს“.*

არასაკმარისი/მწირი რეპრეზენტაციის გამო ისინი ხშირად გრძნობენ **გაუცხოებას** ქართველებისგან, ამის ერთ-ერთ მიზეზად ასახელებენ ქართველი აზერბაიჯანელების შესახებ **ინფორმაციის ნაკლებობას**, რომლის განცდაც და პასუხგაუცემელი კითხვებიც ბავშვობიდან, სკოლის წლებიდან უჩნდებათ. ფუადი ასევე იხსენებს არაერთ შემთხვევას, როდესაც გაცნობისას თანაკურსელები მისი **განსხვავებული, არაქართული სახელის გამო მიიჩნევდნენ, რომ ის აზერბაიჯანიდანაა, და არა საქართველოდან**. მისი აზრით, ამის მიზეზი ინტერესის და სურვილის ნაკლებობაა ქართველების მხრიდან, გაიგონ მეტი იმ ეთნიკური მრავალფეროვნების შესახებ, რაც ამდიდრებს ქართულ კულტურას და უფრო საინტერესოს ხდის ყველასთვის. არაერთი **რესპონდენტი საუბრობს სწორედ ამ მრავალფეროვნებაზე, როგორც ქვეყნის ერთ-ერთ ღირსებაზე, რომელიც ქვეყნის შიგნით არ არის შესაბამისად აღიარებული და დაფასებული**.

ასე იხსენებს ა. იმ პერიოდს, როდესაც პირველად დაეუფლა განცდა, რომ თითქმის არსად შეხვედრია ინფორმაციას საკუთარი თემის შესახებ:

„მე სტუდენტობის პერიოდამდე ამაზე არ მიფიქრია, ჩვენ ვართ თუ არა წარმოდგენილი სადღაც, კულტურულად, ამაზე არ ვფიქრობდი, მაგრამ ერთხელ ინტერნეტში შემხვდა ასეთი სტატუსი, რომ ერთ-ერთი ბავშვი თბილისში რომელიც სწავლობს, თავის მშობელს ეკითხება: წიგნში, თემას როცა ვკითხულობ, სულ ქართული სახელებიაო, თემოც, გიოც, ირაკლიც არის, მაგრამ არცერთი აზერბაიჯანელის სახელი არ არის მოხსენიებულიო და ჩვენ აქ არ ვართო? ამის მერე მეც დავიწყე ფიქრი“.

რესპონდენტებს ხშირად მოჰყავთ **ისტორიის სახელმძღვანელოების** მაგალითი იმის საილუსტრაციოდ, თუ როგორი სიმწირეა ისტორიაში ეთნიკური აზერბაიჯანელების შესახებ ინფორმაციის კუთხით. მათი აზრით, მსგავსი ინფორმაცია ან საერთოდ არ არსებობს, ან რეპრეზენტაცია მათთვის პრობლემურია. ის, თუ რა წერია მათ შესახებ ისტორიის სახელმძღვანელოში, „როდის ჩამოსახლდნენ, საიდან მოვიდნენ, რამდენი საუკუნეა აქ ცხოვრობენ“, მათთვის ძალზე მნიშვნელოვანი და მგრძნობიარე თემაა: „*[...]ანუ, ქართული საზოგადოება კი ფიქრობს, რომ ჩვენ ოდესღაც ჩამოვსახლდით აქ, მაგრამ სინამდვილეში ესე არ არის, ეს უფრო საუკუნეების*

წინანდელი ისტორიაა. თურქების შთამომავლები ვართ ჩვენ, თურქული ტომების. მე რა მინდოდა, რომ ცალკე ჩვენზე, აქ მცხოვრებ აზერბაიჯანელებზე ისტორიაში იყოს ერთი-ორი გაკვეთილი მაინც... **მე ჩემს თავს ვერ ვხედავდი საქართველოს ისტორიაში ... საქართველოს ისტორიაში არცერთხელ არ შემხვედრია აზერბაიჯანელები.. ადრე რატომ არ გამიჩნდა ეს კითხვა? იმიტომ რომ არასწორი მიდგომაა, ჩვენც ვფიქრობთ, რომ იქედან ჩამოსახლებულები ვართ და ჩვენ ჩვენს თავს, როგორც აქაური არ ვგრძნობთ, ეს არის პრობლემა“.**

გარდა ამისა, ამ საკითხზე რეფლექსიისას ასევე ხშირია მცდელობა კიდევ ერთხელ **დისტანცირდნენ აზერბაიჯანისგან**, რომელიც მათთვის მხოლოდ მეზობელი ქვეყანაა:⁵⁶¹

„მე რომ დავიწყე, მეხუთე კლასში იყო ასეთი. აზერბაიჯანის ისტორიას ვსწავლობდით, როგორც ჩვენს ისტორიას, წარმოგიდგენიათ? და მე მერე გამიჩნდა შეკითხვა – ეს ხომ აზერბაიჯანის ისტორია არის? ...მე არ ვაიგივებ აზერბაიჯანს და აქაურ აზერბაიჯანელებს. განსხვავება ძალიან ბევრია. ეთნიკური აზერბაიჯანელების შესახებ ძველ წიგნებში არაფერი ყოფილა და ახალ წიგნებში დადებითი კი არა, პირიქით უარყოფითია“.

მათთვის მნიშვნელოვანია, უფრო მეტი გაიგონ იმის შესახებ, თუ „რომელ ისტორიულ ბრძოლაში იღებდნენ მონაწილეობას, რა კულტურული მემკვიდრეობა აქვთ, რა ააშენეს, რა გააკეთეს“. მათთვის წარმოუდგენელია, საუკუნეები ცხოვრობდნენ ქვეყანაში და მათი ისტორია არ არსებობდეს.

ამასთან, ისტორიის სახელმძღვანელოს გარდა, სადაც, როგორც რესპონდენტმა აღნიშნა, ასევე უნდა იყოს შესული მასალა საქართველოში მცხოვრები აზერბაიჯანელების შესახებ, არის ლიტერატურის სახელმძღვანელო, სადაც საქართველოს/ქართველ აზერბაიჯანელ და აზერბაიჯანელ საზოგადო მოღვაწეთა შესახებ ერთობლივად უნდა იყოს შესაბამისი მასალა წარმოდგენილი.

ერთ-ერთი რესპონდენტის სიტყვებით, თუ გვსურს ისეთი საზოგადოების შექმნა, სადაც ეთნიკური უმცირესობები (აზერბაიჯანელები, სომხები, რუსები და ა.შ.) ქართველებთან ერთად **ჰარმონიულად და ურთიერთპატივისცემით თანაცხოვრებას შეძლებენ**, აუცილებლად უნდა შედგეს ისეთი სახელმძღვანელო, სადაც წარმოჩენილი იქნება საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური უმცირესობების წარმომადგენელთა **ღვაწლი**, რომელთა შესახებ აუცილებლად უნდა იცოდეს ყველამ, მათ შორის ქართველებმაც. რესპონდენტების აზრით, სწორედ ამგვარი სახელმძღვანელო შეუწყობს

561 საჭარო პირების დისკრიმინაციული განცხადებების შესახებ იხილეთ ქაბრან მამედოვის ბლოგი: უნდა მოიხადოს თუ არა ბოლში მარიამ ჯაშმა? <http://liberali.ge/blogs/view/43472/unda-moikhados-tu-ara-bodishi-mari-jashma>

ხელს **სრულფასოვანი ინტეგრაციის** პროცესს, რაც მათი რწმენით, **ორმხრივი პროცესია**, და არა ცალმხრივი. ის **ორმხრივ მიმდებლობას, გაცნობას, ინტერესს და მეგობრობას მოიაზრებს**.

კვლევის მიმდინარეობისას საინტერესო იყო რესპონდენტებისგან მეტი მოგვესმინა მათთვის ძვირფასი მოღვაწეების შესახებ, რომლებიც მსგავს სახელმძღვანელოში აუცილებლად უნდა შესულიყვნენ. მათთვის ეს ადამიანები – წარმომავლობით ქვემო ქართლიდან – მწერლები, პოეტები, საზოგადო მოღვაწეები არიან. მათ იციან ამ მოღვაწეთა ბიოგრაფია, წაკითხული აქვთ მათი ნაწარმოებები, კარგად იცნობენ მათ შემოქმედებას:

„მაგალითად, აქაური ჩვენი ძალიან ცნობილი გელიმხან იაგობი, ბოლნისიდან წასული, მაგრამ მოღვაწეობდა აზერბაიჯანში, სიცოცხლის ბოლო წუთამდე იყო აზერბაიჯანში, იმიტომ რომ აქ არ ჰქონდა ის დაფასება, არც ჩვენი საზოგადოებიდან, ქართველებს რომ სცოდნოდათ, რა თქმა უნდა, თარგმანი იყო ამისთვის საჭირო, ლექსებს სწერდა, მაგრამ აქ ისეთი შესაძლებლობა არ ჰქონდა და წავიდა იქ, და ძალიან ბევრი ადამიანი, რომელსაც ჰქონდა კარგი ნიჭი, მაგრამ აქ არ იყო შესაძლებლობა და მიდიოდნენ აზერბაიჯანში“.

აზერბაიჯანელ ახალგაზრდებში ახალი იდენტობის კონსტრუირების პროცესზე მიუთითებს 2018 წლის კვლევის მიგნებებიც⁵⁶², რომელთა თანახმადაც, „საქართველოს აზერბაიჯანელებში არის მზაობა და სურვილი, ეკუთვნოდნენ და აღიარებდნენ საქართველოს, როგორც პოლიტიკურ ერთობას“. „აზერბაიჯანულ თემში ქართულ ნაციონალურ პროექტში ჩაწერისა და აღიარების სურვილი“ ასევე გამოჩნდა მიმდინარე კვლევაში.

ჩვენი კვლევის ფარგლებში გამოვლინდა, რომ **ძიების და წარმოჩენის ეს პროცესი უწყვეტია** და მათთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი. მათ სურთ წარმოაჩინონ ის მაგალითები, რითიც **იამაყებენ** და სხვებსაც დააინტერესებენ, რის გამოც თავს იგრძნობენ **არა უცხოდ, არამედ შინაურად**, არა „აზერბაიჯანელად, ან აზერბაიჯანიდან ჩამოსახლებულად“, **არამედ აქაურად**:

„ეს ისტორია რომ იყოს დაწერილი საქართველოს ისტორიის წიგნში, მე ჩემს თავს ჩავთვლიდი, რომ მე ვარ საქართველოს ნაწილი, და არა აზერბაიჯანის. კი, მე ვიცი, რომ საქართველოს ნაწილი ვარ, საქართველოს წარმომადგენელი ვარ, მაგრამ ქართველებმაც უნდა დაადასტურონ. იმ ისტორიის მერე მე უკვე ძალა მექნება, რომ ვუთხრა, რომ არა, რას ლაპარაკობ, მე ბაქოელი აზერბაიჯანელი არ ვარ, მე საქართველოს მოქალაქე ვარ. ..ნახე ისტორია, წაიკითხე“.

562 ს. ზვიადაძე და დ. ჭიშკარიანი (2018).

ამიტომ ხშირად იშველიებენ ისტორიიდან მსგავსი **გმირების** მაგალითებს, იმ ქართველი აზერბაიჯანელების, რომლებსაც საქართველოსთვის კარგი საქმე გაუკეთებიათ:

*„წელს მგონი აპირებენ სადახლოში ერთი ძეგლის დადგმას, ხალხურ გმირთან დავკავშირდებით, ანუ გმირია – ხუდი ბორჩალო, ეს ადამიანი, საქართველოში მეფესთან ერთად იბრძოდა, ირანელების წინააღმდეგ, რომლებსაც ჰქონდათ ერთი და იგივე რჯული, მაგრამ ერჩივნათ თავისი **სამშობლო, ვიდრე თავისი რწმენის ადამიანები**. ანუ ამის შესახებ ისტორიაში არაფერი არ არის, მაგრამ ცოტა საქმე არ გაუკეთებია ამ ადამიანს, ძალიან მნიშვნელოვანი რაღაც გააკეთა. მაგრამ ამას არ აფასებენ. ამაზე ინფორმაცია არ არის საქართველოს ისტორიაში“.*

რესპონდენტებისთვის ერთ-ერთი გამორჩეული გმირია ასევე პირველი მუსლიმი დეპუტატი ქალი, აზერბაიჯანელი ფერიხანუმ სოფიევა, რომლის შესახებაც დიდი ხანია არაა, რაც შეიტყვეს.

კვლევის მონაწილეები საუბრობენ ეთნიკური უმცირესობების კულტურის წარმოჩენის აუცილებლობაზე:

„მე მახსოვს, სკოლის სახელმძღვანელოებში ყოველთვის ვკითხულობდი იმის შესახებ, რითაც ქართველები ამაცობენ, ქართული კულტურის შესახებ; მაგალითად, ქართველ აზერბაიჯანელებს აქვთ არაჩვეულებრივი ხალიჩების ქსოვის კულტურა, აშუღების – ტრადიციული აზერბაიჯანული მუსიკა, ქვემო ქართლს აქვს საკუთარი ხალიჩები, რომელიც გამოირჩევა უნიკალური პატერნებით, მუსიკის სტილიც განსხვავებულია“.

ფ.-ის რწმენით, ახლა, როდესაც ბევრს საუბრობენ საქართველოში ტურიზმის აყვავებაზე, ტურისტებს აუცილებლად დააინტერესებთ საქართველოს ეთნიკური მრავალფეროვნება. თუმცა, „სამწუხაროა, რომ ქართველ პოლიტიკოსებს აზერბაიჯანელი თემი მხოლოდ არჩევნების დროს ახსენდებათ“.

რესპონდენტებმა არაერთხელ აღნიშნეს, რომ მათ სურთ ქართველებმაც გაიგონ მათი გმირების შესახებ, რომ ქართველ აზერბაიჯანელებსაც მიუძღვით წვლილი ამ ქვეყნის განვითარებაში, უკეთ გაიცნონ აზერბაიჯანული კულტურა. **ეს პროცესი მათთვის ასევე სამშობლოში საკუთარი კვალის დადასტურების შესაძლებლობაა**, რაც ყოველდღიურად, **სხვადასხვა სივრცეში უნდა ამტკიცონ**. ამიტომაც, ამ კვალის **დადასტურებელი ისტორიების გამოვლენა და წარმოჩენა მათთვის მნიშვნელოვანი აქტია**.

კულტურის სახლები და მათი პოლიტიკა

კულტურის წარმოჩენის პრობლემაზე საუბრისას რესპონდენტები საუბრობენ კულტურის სახლებზე/ცენტრებზე, რომლებიც სწორედ ამ მიზანს უნდა ემსახურებოდეს, თუმცა რამდენიმე სოფელში ეს ცენტრები მხოლოდ ფორმალურად არსებობს და აზერბაიჯანული თემის კულტურის რეპრეზენტაციისთვის ამ სივრცეს ვერ იყენებენ.

მაგალითად, რესპონდენტები მარნეულიდან აღნიშნავენ, რომ მარნეულის კულტურის სახლი მათთვის მხოლოდ ქართულ კულტურასთან ასოცირდება, მაშინ, როდესაც მარნეულში მოსახლეობის უმრავლესობა აზერბაიჯანელია:

„ყველაფერი ქართულ ენაზე არის, აი ცეკვები, არის ანსამბლი – მოძღვრლები არიან, ხატვა, სულ ქართველები არიან, სულ ქართული კულტურა, ქართული ტრადიციები. აქ ერთი ჩემი მეგობარი არის, მოვიდა აქ რომ საზის (საზი – მუსიკალური ინსტრუმენტი) კურსების გახსნა მინდაო, უბრალოდ მინდა, რომ მინიმალური ხელფასი მაინც მქონდესო, მინდა, რომ ხალხს ვასწავლოო. მაგრამ უთხრეს, არ არის ეს გათვალისწინებულიო, არ არის პრიორიტეტული და არც ამის დაფინანსება გვაქვსო. მე მაშინ პრეტენზია მქონდა, ამის რესურსი გაქვს, და ამის რესურსი არ გაქვს, ეს ნიშნავს პირდაპირ დისკრიმინაციას. კულტურის სახლი, რომელსაც ერთი მილიონი ბიუჯეტი აქვს, მარტო ემსახურება ქალაქი მარნეულის 2 პროცენტს“.

მარნეულის კულტურის ცენტრის ზოგადი მიდგომა ცენტრის საქმიანობასთან დაკავშირებით, გამოიკვეთა კულტურის ცენტრის წარმომადგენელთან ინტერვიუში:

„ჩვენი დამოკიდებულებაა და ჩვენი მოვალეობაა მოხდეს ინტეგრაცია, და არა რაღაც კონკრეტული ეთნოსისთვის რაღაც კონკრეტული ღონისძიებების შეთავაზება. იმიტომ, რომ აქ ხომ მარტო ეთნიკურად აზერბაიჯანელები არ ცხოვრობენ, მუნიციპალიტეტში სხვა ეთნიკური ჯგუფებიც ცხოვრობენ [...] ამ უმცირესობებთან ერთად იმ უმცირესობების აზრიც გასათვალისწინებელია თავისთავად ხომ... და ცალკეული ღონისძიებების კეთება ჩვენი მიზანი არ არის. ჩვენი მიზანია, არ გავმიჯნოთ, არ გავაკეთოთ ხელოვნური გაყოფა, მათ არ იგრძნონ, რომ ისინი რაღაცით გამორჩეულები არიან ამ მთლიანი საზოგადოებისგან [...] ამ საერთო ფორმატში ვიყოთ თანაბრად წარმოდგენილნი, ანუ ჩვენი მიზანი ეს არის“.

მას სხვადასხვა აქტივობა, წრე, ღონისძიება მოჰყავს იმის მაგალითად, რომ „ყველა ერთნაირად, ერთ სერვისს იღებს კულტურის ცენტრისგან“; მაგალითად, სახელოვნებო წრე, ხატვის წრე, ქართული ქორეოგრაფიული ანსამბლი, რომელშიც 90 პროცენტი აზერბაიჯანელია. რესპონდენტის თანახმად, ამ წრეების ფუნქციონირება მათთვის ინტეგრაციის საუკეთესო მაგალითია. რაც შეეხება აზერბაიჯანულ კულ-

ტურას, რესპონდენტის თქმით, მარნეულში და სოფლებშიც მოქმედებს საზის შემსწავლელი წრე, აზერბაიჯანული სიმღერის და საკრავების შემსწავლელი წრეები და დაგეგმილია აზერბაიჯანული ცეკვის ჯგუფის გახსნაც.

ლონისძიებების სამუშაო ენის შესახებ რესპონდენტი ამბობს, რომ მათ მიერ ორგანიზებული „ლონისძიებები არის ისეთი ტიპის, სადაც ესწრება აბსოლუტურად ყველა, ანუ ეთნიკური ნიშნით ამ ღონისძიებებში ჩართულობა არ არის წინააღმდეგობა, მაგალითად, ბავშვთა დაცვის საერთაშორისო დღე, სასწავლო წლის გახსნა, ახალი წლის ღონისძიება, ნოვრუზი, 26 მაისი ..“.

ენის ბარიერთან დაკავშირებულ საკითხებზე კულტურის სახლის წარმომადგენელი განმარტავს, რომ ღონისძიებები პირველ რიგში ტარდება სახელმწიფო ენაზე, ხოლო თუ ფორმატი აძლევთ თარგმნის საშუალებას (მაგ. სალექციო კურსი), ცდილობენ თარგმნონ, თუმცა საერთო ჯამში ძირითადი სამუშაო ენა სახელმწიფო ენაა. რესპონდენტი ამ საკითხთან დაკავშირებით საკუთარ პოზიციას გვიზიარებს:

„ბარიერი გვაქვს, მაგრამ ბევრად უფრო უკეთესი მდგომარეობაა დღეს, ვიდრე იყო, ვთქვათ, გუშინ და გუშინწინ. ის, რომ ჩვენ ვალდებული ვართ, **ვიცოდეთ სახელმწიფო ენა, მეტნაკლებად არ მუშაობს, აი ცოტა უჭირს ამ საკითხს მუშაობა ისეთ თემებში, სადაც განათლება ცოტა უფრო დაბალ დონეზეა.** ცოტა ინფორმაციული ვაკუუმი, მეტნაკლებად ვგულისხმობ, ანუ ღრმა სოფლებში ამის საჭიროებას ნაკლებად ხედავს ალბათ საზოგადოება და ალბათ ინტერესიც ნაკლები აქვთ, ვინაიდან ისინი რჩებიან თავიანთ ვიწრო ჩარჩოში, წრეში, თავის სოფლის გარემოში, სადაც მათ არა აქვთ აუცილებლობა იცოდნენ, ვთქვათ, სახელმწიფო ენა [...] ანუ აზერბაიჯანული თემი იქნება ეს, თუ სომხური, მათთვის საკმარისია იცოდნენ აზერბაიჯანული ან სხვა ეთნოსის ენა, და ამ ენაზე იკომუნიკაციონ ერთმანეთში. მაგრამ ვინც კი შეძლო და გააცნობიერა ... რომ როგორც კი გვეცოდინება სახელმწიფო ენა, ჩვენ მეტს მივალწევთ, მინდა გითხრათ, რომ ძალიან კარგი შედეგებია. შეიძლება, რამდენად სწორია ეს არ ვიცი, მაგრამ რაც უფრო მეტ საჭიროებას დავინახავთ ზოგადად რაიმეს ცოდნისა, მით უფრო მეტი ინტერესი გაგვიჩნდება ალბათ ვისწავლოთ... მაინც ვფიქრობ, რომ ეს გარკვეული მოტივაცია უნდა იყოს საზოგადოებისთვის, თუ ჩვენ ყველა სერვისს მივანვლით აზერბაიჯანულ ენაზე, ამ შემთხვევაში, შე მიჩნდება ესეთი კითხვა – გაუჩნდებათ მათ სურვილი, რომ ქართულ ენას დაეუფლონ?“

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ კულტურის ცენტრის საქმიანობის შესწავლის შედეგად, არაერთი ხარვეზი გამოიკვეთა ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრის (EMC) შეფასების დოკუმენტში, რომელიც ცენტრმა ახლახან მოამზადა მონოლოდებულ დოკუმენტებზე – ცენტრის საქმიანობის ანგარიშებზე საქართველოს აზერბაიჯანული თემის აქტივისტებთან, ასევე, მარნეულის კულტურის ცენტრის

დირექტორთან და მის მოადგილესთან ჩანერილ ინტერვიუებზე დაყრდნობით.⁵⁶³ აღნიშნული კვლევის შედეგად გამოიკვეთა, რომ „ცენტრის საქმიანობაში ნაკლები ყურადღება ეთმობა აზერბაიჯანული და სხვა ეთნიკური უმცირესობების კულტურასთან დაკავშირებულ ღონისძიებებს. ეს ასიმეტრია მკვეთრია და ქართული კულტურის დომინაციის აშკარა ნიშნებს ატარებს“.

ადგილობრივი თემის წარმომადგენელი რესპონდენტების ნუხილებიც სწორედ აღნიშნულ ასიმეტრიას უკავშირდება, მათი აზრით, კულტურის ცენტრები სათანადოდ არ უწყობენ ხელს ეთნიკური უმცირესობების კულტურული თვითმყოფადობის დაცვას და კულტურის შენარჩუნებას.

ნოვრუმ ბაირამი

რესპონდენტები აღნიშნავენ, რომ ერთადერთი აზერბაიჯანული დღესასწაული, რომელიც მარნეულში აღინიშნება, არის **ნოვრუმ ბაირამი**⁵⁶⁴, თუმცა უკმაყოფილებას გამოთქვამენ, რომ ნოვრუმის აღნიშვნა დაცლილია აზერბაიჯანული ტრადიციული ელემენტებისგან:

„ნოვრუმ ბაირამის აღნიშვნას რომ ვუყურებთ, აზერბაიჯანულთან კავშირში არაფერი არაა, ის სპეციფიკური თამაშები, ტრადიციები, სიმბოლოები, რაც აქვს ნოვრუმს, ისე არ არის. სცენაზე თუ გამოდიან მომღერლები, ვერ ვიხსენებ აზერბაიჯანულ ენაზე ვინმე გამოვიდეს. ეს სიმღერები საერთოდ არის ამოღებული, ვიღაცას დაპატიჟებენ თბილისიდან. ჩვენთან ნოვრუმ ბაირამი იმართება იმის გამო, რომ ცენტრალური ხელისუფლებიდან ვიღაც ჩამოვა, აზერბაიჯანულ ენაზე იტყვის სცენიდან ერთი-ორ სიტყვას და წავა, იმის მერე ყველა იშლება, არაფერი აღარ არის“.⁵⁶⁵

რესპონდენტების აზრით, ნოვრუმ ბაირამის არასწორად აღნიშვნა იმის ბრალია, რომ გამგეობაში არ ჰყავთ შესაბამისი აზერბაიჯანელი თანამშრომელი, რომელიც კარგად იცნობს მათ კულტურას.

ერთ-ერთი რესპონდენტი ალგეთიდან იხსენებს შემთხვევას, როდესაც მას ჰქონდა ინიციატივა, ალგეთშიც ჩაეტარებინათ ნოვრუმ ბაირამი, რამდენადაც ეს დიდი დასახლება და რამდენიმე სოფელს აერთიანებს, მაგრამ, სამწუხაროდ, დაფინანსების მოთხოვნაზე უარი მიიღო: „ისედაც მარნეულში ცენტრში აღნიშნავ, რა საჭიროა

563 მარნეულის კულტურის ცენტრის პოლიტიკის შეფასება: <https://emc.org.ge/ka/products/marneulis-kulturistsentris-politikis-shefaseba>

564 საქართველოს პრეზიდენტის, მიხეილ სააკაშვილის ინიციატივით, 2010 წელს, ნოვრუმ ბაირამი საქართველოში საერთო სახალხო დღესასწაულად გამოცხადდა. http://tolerantoba.ge/index.php?news_id=173

565 ინტერვიუ. რესპონდენტი №4.

ცალ-ცალკე ამის გაკეთებო“. რესპონდენტი ამბობს, რომ ალგეთში სურდათ აზერბაიჯანული ელემენტებით, ტრადიციულად ჩაეტარებინათ ნოვრუზ ბაირამი, რასაც მარნეულში ვერ ხედავენ და ეს ასევე იქნებოდა ერთგვარი **პროტესტის** გამოხატვა.

კვლევის ერთ-ერთი მონაწილე მიიჩნევს, რომ ეს ერთადერთი დღესასწაულია აზერბაიჯანული თემისთვის, რომელსაც გრანდიოზულად აღნიშნავენ და მხოლოდ მარნეულში მისი აღნიშვნა საკმარისი არ არის: „როდესაც ვსაუბრობთ ინტეგრირების პროცესზე, ეს არ არის ცალმხრივი პროცესი, მე რომ მზად ვარ და რაღაც ვისწავლე, თქვენც ხომ უნდა გქონდეთ წარმოდგენა, რა რა არის? რაც უფრო ნაკლები იცი, მით მეტი იქნება გაუცხოება. ვთვლი, რომ აზერბაიჯანული დღესასწაულები თუ კულტურის სახლი, ან მცირე ელემენტები რატომ არ უნდა გახსნა და არ უნდა გააკეთო თუნდაც ზუგდიდში, ქუთაისში, ბათუმში? ის, რომ მისცე დანარჩენ საქართველოსაც საშუალება, გაიგოს ეს რას წარმოადგენს, რომ იგივე შენნაირი აღამიანია“.

გარდა ამისა, რესპონდენტები იხსენებენ წინა ხელისუფლების დროს გახმოვანებულ ინიციატივას ნოვრუზ ბაირამის ეროვნულ დღესასწაულად და დასვენების დღედ დაწესების შესახებ, რაც, სამწუხაროდ, არ დაკანონდა.

რამდენიმე რესპონდენტი იხსენებს, რომ ადრე, 2000-იან წლებში, მათი კულტურის შენარჩუნების კუთხით უფრო მეტ მხარდაჭერას გრძნობდნენ, მეტი რამ კეთდებოდა. მაგალითად, ალგეთში კულტურის სახლიც უფრო აქტიურად მუშაობდა. იყო სივრცეები – გართობის ადგილები, სადაც **ქალებიც იყვნენ ჩართული** სხვადასხვა ღონისძიებაში, ახლა კი ერთადერთი ადგილი, სადაც ღონისძიებები აღინიშნება, სკოლაა, თუმცა მხოლოდ სკოლის მოსწავლეებისთვის. რესპონდენტი მიიჩნევს, რომ მსგავსი სივრცის არსებობა მნიშვნელოვანია, განსაკუთრებით, ქალებისთვის: „თუ სახლში ხარ სულ, სულ უფრო ჩაკეტილი ხარ... აი მაშინ ჩვენთან არ იყო ნაადრევი ქორწინება, ოჯახში ძალადობა.. ასეთი საკითხი არ იყო – შენ ქალი ხარ და სახლში იყავი. ეხლა საერთოდ ადგილი არ არის, სოფელში ერთადერთი საინტერესო ადგილია სკოლა, ისიც ბავშვებისთვის.. ქალებს ჰქონდათ დრო, და იცოდნენ, რომ არის იქ გასართობი ადგილი და იქ მიდიოდნენ“. რესპონდენტის აზრით, აზერბაიჯანელი ქალები უფრო მეტად არიან მიჯაჭვულები ოჯახურ სივრცეზე, და ამგვარი საჯარო სივრცეების არსებობა ქალებისთვის აუცილებელია.

ეთნოგრაფიული მუზეუმი და ბიბლიოთეკა

არაერთი რესპონდენტი გამოხატავს უკმაყოფილებას იმის თაობაზე, რომ ის მატერიალური **კულტურა, რაც არსებობდა მარნეულში, განადგურდა**, „ჩაიყლაპა და წაიშალა“. „ფაქტიურად არაფერია მარნეულში, რომ, მაგალითად, სხვადასხვა ქვეყ-

ნებიდან სტუმრად ჩამოსულ ჩემს მეგობრებს ვანახო, თუნდაც ერთი ადგილი, რომელიც ამბობს, რომ აი, ეს ადასტურებს აზერბაიჯანელების კვალს საქართველოში“.⁵⁶⁶

ამის მაგალითად მოჰყავთ მარნეულის ყოფილი **ეთნოგრაფიული მუზეუმი**, რომელიც 90-იან წლებში ძიუდოს კლუბმა ჩააანაცვლა, ხოლო მუზეუმის ექსპონატები, არ იციან, სად არის. გარდა ამისა, იხსენებენ მარნეულის **ბიბლიოთეკას** ათასობით ძველი აზერბაიჯანული წიგნით, რომლის ნაცვლად, წლებია, სპორტული კომპლექსი ფუნქციონირებს, ხოლო **30 000 აზერბაიჯანული წიგნი**, რესპონდენტების თანახმად, კულტურის სახლში გადაიტანეს და ისეთ ადგილზე შეინახეს, რომ არცერთი წიგნი აღარ გამოიყენება.

კულტურის სახლის წარმომადგენლის თანახმად, ეს საკითხი 90-იანი წლების მოვლენებს უკავშირდება და იმ პერიოდში „მაშინდელი პრობლემები შეეხო კონკრეტულად არა რომელიმე ეთნოსს, არამედ მთელი ქვეყნის მასშტაბით ბევრი რამე გაფუჭდა“. ექსპონატების შესახებ კულტურის სახლის ადმინისტრაცია ინფორმაციას არ ფლობს და ამბობს, რომ მუზეუმის საკითხი მათ არ ეხებოდათ. თუმცა სცადეს გაერკვიათ, მაგრამ, სამწუხაროდ, ექსპონატების შესახებ ინფორმაცია ვერ მოიძიეს. რესპონდენტი ასევე მიუთითებს, რომ „მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში არ იყო მხოლოდ აზერბაიჯანული ეთნიკური საგამოფენო ექსპონატები, იქ იქნებოდა ბევრი და ყველაფერი ერთნაირად დაკარგულია“.

კულტურის სახლის წარმომადგენელთან, ჩვენი კვლევის ფარგლებში, წიგნების შესახებ ჩატარებული ინტერვიუდან გაირკვა, რომ წიგნები 90-იან წლებში ძველ ბიბლიოთეკას ეკუთვნოდა, რომელიც უფუნქციოდ დარჩა და 2006 წელს დაანგრიეს, მის ადგილზე კი, „ათა ჰოლდინგი“ აშენდა. ბიბლიოთეკის წიგნები კულტურის ცენტრის სარდაფში ჩაიტანეს. ამ დროს, რესპონდენტის აზრით, ბევრი წიგნი დაიკარგა, შენობაში შეუსაბამო პირობების გამო წიგნები გაფუჭდა და როდესაც ეტაპობრივად აღმოაჩინეს „ეს წიგნები, იყო უმძიმეს მდგომარეობაში, ამ წლების განმავლობაში დაავადდა, გახდა საშიში როგორც მკითხველისთვის, ასევე ახალი ლიტერატურისთვის... სარდაფში ნამყოფ წიგნებზე კატეგორიულად გვითხრეს, ასევე ეროვნულ ბიბლიოთეკასთან არაერთი კონსულტაციის, ან საბიბლიოთეკო ასოციაციასთან, რომ არავითარ შემთხვევაში ამ წიგნების იმ წიგნებთან ახლოს მითანაც არ შეიძლება, იმიტომ რომ ეს არის დაავადებული წიგნები, ამას ჭირდება კვლევა“. რესპონდენტი აქაც საგანგებოდ მიუთითებს, რომ საუბარია არა მხოლოდ აზერბაიჯანულ ლიტერატურაზე, გაფუჭებულ წიგნებს შორის მრავლადაა რუსულენოვანი და ქართული წიგნებიც და მცირე რაოდენობით სომხური ლიტერატურაც. კითხვაზე, შეიძლებოდა თუ არა წიგნების გადარჩენა, რესპონდენტი ამბობს, რომ სარდაფში ჩატანის შესახებ მაშინდელი გადაწყვეტილება არასწორი

566 ინტერვიუ. რესპონდენტი №5.

იყო და სწორედ მაშინ დაუშვეს შეცდომა, თუმცა ეს წლების წინ მოხდა და არ იციან, ვინ იყო ამ პროცესზე პასუხისმგებელი. კულტურის სახლის წარმომადგენლის განმარტებით, ძველი და დაზიანებული წიგნების ბედი ამ დროისთვის ჯერაც გადაუჭრელია.

ქართული კულტურის დომინაციის ნიშნები

ამგვარ ჩანაცვლების პროცესს *ოქტაი ქაზუმოვი* ადგილობრივი კულტურის განდევნას და ჩაყლაპვას უწოდებს, რის შედეგადაც ადგილობრივი კულტურა ღარიბდება, მარნეულის ეთნოგრაფიული მუზეუმის შემთხვევაში კი – საერთოდ ქრება. მისი აზრით, ეს, ერთი მხრივ, იმით აიხსნება, რომ კულტურის შენარჩუნების კუთხით ეთნიკური უმცირესობების მხარდაჭერა, პრიორიტეტი არ არის სახელმწიფოსთვის, ეს საკითხი, ზოგადად, ნაკლებად საინტერესო და მიმზიდველია, თუმცა სახელმწიფოს მხრიდან ამგვარი უყურადღებობა, მისი აზრით, ასევე მიზანმიმართული ქმედებაა.

აზერბაიჯანული კულტურული კვალის ნაშლის მაგალითად რესპონდენტებს ასევე მოჰყავთ ვიდეორგოლი⁵⁶⁷, რომელიც ქვემო ქართლში სახელმწიფო რწმუნებულის აპარატმა გადაიღო. ვიდეომასალაში, რომელიც ქვემო ქართლს აღწერს, მხოლოდ ქართული კულტურის პოპულარიზება ხდება, ხოლო აზერბაიჯანული კულტურის კვალი არ არის წარმოჩენილი. რესპონდენტები დარწმუნებულები არიან, რომ ეს იყო მიზანმიმართული გადაწყვეტილება, რამდენადაც ქვემო ქართლის კულტურულ ლანდშაფტს გუბერნატორის თანამშრომლები ძალიან კარგად უნდა იცნობდნენ.

„გუბერნიამ გადაიღო კლიპი და არცერთი მეჩეთი, არც არაფერი იყო შესული. აღმოფოთდა ხალხი – აიღეს, დაჩეხეს, ჩასვეს და თქვეს, რომ აი ასეთი უნდა იყოს. სულ ყველგან ჯვრები, ყველგან ეკლესიები, ქართული ცეკვა, გალობა, და მეტი არაფერი ქვემო ქართლში, გამოდის, რომ მიზანმიმართული გარიყვა ხდება ამ ხალხის პროცესებიდან; ესლა როდესაც ვილაც ისტორიკოსი მეუბნება, რომ თქვენი საქართველოში არსებობა 500 წელს არ ითვლის და რაღაცა. მე ვეუბნები, უკაცრავად და დღეს ვარ გარიყული ამ საერთო ფერხულიდან, ისტორია ჩემზე არ იწერება და არც არაფერი, კულტურა არსად არაა ჩემი წარმოჩენილი და არაფერი, კლიპს იღებ და მე არ ვარ, ეგება მე ისტორიებში არა ვარ და 1500 წლის წინათ კი ვიყავი აქ, უბრალოდ კაციშვილმა არ მომაქცია ყურადღება, ხომ შეიძლება?!“⁵⁶⁸

567 <https://netgazeti.ge/news/291333/>

568 ინტერვიუ. რესპონდენტი №5.

რესპონდენტები იხსენებენ, რომ გააპროტესტეს ეს ფაქტი, და საპასუხო ვიდეორგოლიც გადაიღეს⁵⁶⁹, თუმცა გუბერნატორის ადმინისტრაციის მხრიდან ამ აქციას არანაირი გამოხმაურება არ მოჰყოლია. პირიქით, რესპონდენტების თქმით, მათ მეტი აგრესია მიიღეს ქართველებისგან – „რატომ ითხოვთ ამას, რა მნიშვნელობა აქვს, გამოჩნდებოდა თუ არა, ნუ ხართ ინტრიგანები“.

ქვემო ქართლისთვის დამახასიათებელ სპეციფიკურ, ავთენტურ, უნიკალურ კულტურულ ფენომენად რესპონდენტები ასახელებენ ბორჩალოს ხალიჩებს და აშუღების სკოლას, რასაც, სამწუხაროდ, სათანადო ყურადღება სახელმწიფოსგან არ ექცევა:

„აზერბაიჯანულ მეხალიჩეობაში ბორჩალოს უკავია თავისი ნიშა, ბორჩალო არის განსხვავებული, ცალკე შესასწავლი მიმართულება. ან თუნდაც ავიღოთ აშუღობა, ბორჩალოს სკოლა – აშუღების სკოლა არის ცალკე, ანუ აქაც თვითმყოფადია, იცით, ამ საერთო აზერბაიჯანულ კულტურაში. საქართველოს მოსახლეობას აქვს თავისი ბრენდი, და ზუსტად ამ ბრენდს არ იყენებს საქართველო, თავის სასიკეთოდ, ეს ყველაფერი არის მიგდებული და მიშვებული აზერბაიჯანის ნებაზე“.

რესპონდენტების აზრით, მრავალფეროვნების ნაცვლად, ადგილობრივი კულტურა, ქვეყანა მონოეთნიკურად და მონორელიგიურად წარმოჩინდება. შესაბამისად, ის, რაც არაქართულია – მეორეხარისხოვანია, ქართული კულტურა დომინანტურია და პრიორიტეტი მხოლოდ ქართული კულტურის ძეგლების დაცვასა და პოპულარიზაციას ენიჭება. შესაბამისად, აზერბაიჯანული მატერიალური კულტურა, ძველი არტეფაქტები, წიგნები, მუზეუმის ექსპონატები დროთა განმავლობაში განადგურდება, ნაიშლება და გაქრება, თუ მას ყურადღებას არ მიაქცევს, მაგალითად, აზერბაიჯანის მხარე: „აქ უკვე ორი გზა გვაქვს: პირველი – ან მეზობელ სახელმწიფოს უნდა ვთხოვთ შემოვიდეს, გააკეთოს და ასე შემდეგ, ან ვერ აკეთებენ, ფული არა აქვთ, და ეს ასე დარჩება და განადგურდება“.

რესპონდენტები იხსენებენ არაერთ შემთხვევას, როდესაც აზერბაიჯანის მხარე (ხშირად კომპანია „სოკარი“) აფინანსებს სხვადასხვა პროექტს, მათ შორის ხალიჩების ქსოვის კურსებს, ენის კურსებს, აზერბაიჯანული კულტურის ცენტრს, თეატრის და მუზეუმის სარეაბილიტაციო სამუშაოებს. შეიძლება ითქვას, რომ ნებისმიერ ღონისძიებას, რაც ეთნიკური კულტურის შენარჩუნებას ისახავს მიზნად, აზერბაიჯანის მხარე აფინანსებს. თუმცა, როგორც კი წყდება დაფინანსება, ეს პროექტებიც წყვეტენ არსებობას.

569 <http://marneulifm.ge/ka/marneuli/article/14131-mirthagi-asadovis-khelmdzghvanelobith-qvemo-qarthlis-guberniis-sapasukho-videorgoli-momzadda>

„თუ მაინც იმის მოსაგვარებელია, მაშინ წავალ პირდაპირ იმასთან და იმასთან მოვავარებ. ანუ მართო პასპორტში მიწერია, რომ საქართველოს მოქალაქე ვარ? სად არიან ჩემი სახელმწიფო სტრუქტურები?“

თუმცა არის შემთხვევები, როდესაც ისინი პრინციპულად არ მიმართავენ თხოვნით აზერბაიჯანულ მხარეს, რამდენადაც მიაჩნიათ, რომ საქართველოს მოქალაქე უპირველეს ყოვლისა საკუთარი სახელმწიფოს მხრიდან უნდა გრძნობდეს მხარდაჭერას და ყურადღებას:

„მე არ მინდა აზერბაიჯანის საელჩოს ვთხოვო. ძალიან ბევრი შესაძლებლობა მქონია აქამდე, პირადად, მაგრამ არ მინდა, იმიტომ რომ საბოლოოდ ეს უნდა გავაცნობიეროთ, რომ ეს არის მემობელი ქვეყნის წარმომადგენელი აქ, და არა ჩემი წარსული და ჩემი მომავალი. იმათმაც უნდა იგრძნონ ეს. ჩვენი ყველაზე სერიოზული პრობლემა არის ის, რომ ყველამ გავაცნობიეროთ – აქ ვიყავით ისტორიის განმავლობაში, და აქ ვიქნებით. ის განცდა კი არა, რომ რამე რომ მოხდეს ამ ორ ქვეყანას შორის, ჩვენ აქედან გავიქცევით, ან აქედან გავგავადებენ, ესეთი განცდა არ უნდა იყოს.“⁵⁷⁰

კვლევის მონაწილეთა აზრით, სახელმწიფოს პოზიცია შემდეგია: „აქ ხომ აზერბაიჯანელები ცხოვრობენ, ქართულმა მხარემ რატომ უნდა გააკეთოს აზერბაიჯანული კულტურის სახლი?“. შესაბამისად, რესპონდენტებს აქვთ განცდა, რომ როდესაც სახელმწიფოს სჭირდება, ისინი საქართველოს მოქალაქეები არიან (არჩევნების პერიოდში), და როდესაც არა – აზერბაიჯანის მოქალაქეები.

ერთ-ერთი რესპონდენტი სახელმწიფო პოზიციას და ზოგად მიდგომას არადომინანტური კულტურის მიმართ, იმ ნარატივს უკავშირებს, რომელიც 90-იანი წლებიდან არსებობს და ინერციით მოგვყვება: „ანუ პრინციპი არის ის, რომ წმინდა ქართული კულტურული იდენტობა შექმნის ქართულ წმინდა სახელმწიფოს, რომელიც თავისუფალი იქნება სხვების ზეგავლენებისგან“. მისი აზრით, სახელმწიფოს აქვს უგულვებლყოფის მიდგომა, ერთი მხრივ, მიიჩნევს, რომ ნაკლებად ღირებული კულტურა და ნაკლებად ცივილიზებული და ნაკლებად განვითარებული ხალხია, ხოლო მეორე მხრივ, თუნდაც ამგვარი დამოკიდებულების ფონზე, „მემკონი მაინც უნდა იფიქრონ, რომ ესენი მაინც არიან ღირებული ნაწილი ქართული საზოგადოებების და ამიტომ უნდა იმუშაონ ამ კუთხით ... რომ ეს ხალხი არის შენი საზოგადოების ნაწილი, და გინდა არ გინდა, ესენი შენთან ცხოვრობენ, და მათ რაღაცა უნდა გაუკეთო, რაღაც სტრატეგია უნდა გქონდეს, შეიძლება ფიქრობდე, რომ არალიარებული კულტურის მქონე ხალხია, უნდა „განათლო“ შეიძლება ასეთი კოლონიზატორული დამოკიდებულება გქონდეს – ესეც არ არის ჩემი დაკვირვებით, ანუ სისტემატიზებული სახით ესეც არ არის სახელმწიფოს მხრიდან, არ ვიცი რატომ“.

570 ინტერვიუ.რესპონდენტი N3

რომ შევაჯამოთ, რესპონდენტებს აქვთ განცდა, რომ სახელმწიფოსა და საზოგადოების დამოკიდებულებაში აზერბაიჯანული კულტურის მიმართ, ისინი ხედავენ ინტერესის არქონას, რაც უკავშირდება მათი კულტურის, როგორც ჩამორჩენილ და ნაკლებცივილიზებულ კულტურად აღქმას, რასაც შედეგად მოჰყვება კონკრეტული პრაქტიკები, რომლებიც ახდენენ დომინანტურ კულტურაში სხვა დანარჩენი არადომინანტური კულტურების მარგინალიზაციას.

ნარიმანოვის პარკი

რესპონდენტებს აქვთ ცნობები ნარიმანოვის, მისი წარმომავლობის და საქმიანობის შესახებ. მათთვის ასევე ცნობილია ნარიმანოვის სახელობის პარკის სახელის გადარქმევის ისტორიის თაობაზე. ისინი ყვებიან, თუ როგორ აღმოაჩინა ადგილობრივმა თემმა აბსოლუტურად შემთხვევით, რომ სინამდვილეში პარკი ოფიციალურად არ არის ნარიმანოვის სახელობის. ბევრი სწორედ მას შემდეგ უფრო დაინტერესდა ნარიმანოვის ნარიმანოვის საქართველოში მოღვაწეობით და მის დაწერილ ნაწარმოებებსაც გაეცნო. რესპონდენტები აღნიშნავენ, რომ ადგილობრივი აზერბაიჯანული თემი ამ ფაქტს ხელისუფლების მხრიდან უკიდურესი უპატივცემულობის გამოხატვად აღიქვამს. მარნეულის ის პარკი, სადაც ნარიმანოვის ძეგლი, მისი სახელობის პარკი და კულტურის სახლი იყო განთავსებული, სინამდვილეში არ ატარებს ნარიმანოვის სახელს. ყველა რესპონდენტი თანხმდება, რომ ნარიმანოვმა საკუთარი ქვეყნისთვის და საქართველოში მცხოვრები აზერბაიჯანელი ხალხისთვის ბევრი კარგი საქმე გააკეთა და ის დადასტავს, პატივისცემას იმსახურებს. ხოლო ის ფაქტი, რომ ის ბოლშევიკი იყო და ამიტომ გადაარქვეს, ხელოვნურად შექმნილი მიზეზია და თემისთვის კიდევ უფრო გამაღიზიანებელია:

„ძალიან ცუდი და ამაზრზენი რაღაც გააკეთეს, ანუ ის მომენტი, რომ შენ თუ იცავ ნარიმანოვს, კომუნისტი ხარ, და კომუნისტი თუ ხარ, საქართველოს მტერი ხარ, ანუ ეს იყო ყველაზე ამაზრზენი ვათვლა და მერე რა მოხდა, ხალხი აღსდგა, ნარიმანოვი გააპოპულარეს, აღადგინეს ფენიქსივით ფერფლიდან. მე პირადად უფრო მეტი რამ გავიგე მასზე, წავიკითხე მისი პიესა. ძალიან გაუაზრებელი პოლიტიკაა, რაღაც გაუაზრებელი სტრატეგიებია. [...]ანტისახელმწიფოებრივია, გამრიყავი და გამთიშავია.“⁵⁷¹

ის, რომ პარკს არა აზერბაიჯანელი მოღვაწის, არამედ მერაბ კოსტავას სახელი უნდა დაარქვან, მიაჩნიათ, რომ არასწორი გადანაცვებულებაა, რომელიც ორ ხალხს შორის პრობლემების ხელოვნურად შექმნას უწყობს ხელს, რადგანაც თემისთვის ძვირფასია ყველა ის აზერბაიჯანელი მოღვაწე, რომელიც საქართველოში დაიბადა და, შესაბამისად, მნიშვნელოვანია, რომ პარკსაც ნარიმანოვის სახელი ერქვას.

571 ინტერვიუ. რესპონდენტი №5.

რესპონდენტები ამ შემთხვევასაც რეგიონში აზერბაიჯანული კულტურის კვალის ნაშლის, გაქართველების, განდევნის პროცესად განიხილავენ.

ტოპონიმები

როგორც ცნობილია, ქვემო ქართლში 90-იან წლებში არაერთ აზერბაიჯანულ სოფელს გადაერქვა სახელი, ეს პრაქტიკა განსაკუთრებით შეეხო ბოლნისის სოფლებს. რესპონდენტები მიიჩნევენ, რომ იმ სოფლების დასახელებებს შორის, რომელთაც აზერბაიჯანულის ნაცვლად ქართული სახელები დაარქვეს, უმრავლესობა სულაც არ იყო კომუნისტური სახელი: „ფახრალი დღეს გახდა რატომღაც ტალავერი, არახლო – ნახიდური, კიდევ რალაცა გახდა მუხრანა, ანუ ყურითმოთრეული სახელები, რატომღაც გადაწყვიტეს, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე არ უნდა ყოფილიყო მაგალითად აზერბაიჯანული ტოპონიმებიც“. კვლევის მონაწილეები ამ ქმედებას ადგილობრივი კულტურის უპატივცემულობად და ამ სივრცის გაქართულების მცდელობად აღიქვამენ. მართალია, ადგილობრივი მოსახლეობა ყოველდღიურ ცხოვრებაში ისევ ძველ სახელწოდებებს იყენებს, თუმცა აბრებზე ახალი სახელები წერია და ყოველდღიურობაში (განსაკუთრებით, სოფლებს შორის გადაადგილებისას) ეს ბევრ სირთულეს ქმნის ადგილობრივი მოსახლეობისთვის, ბევრისთვის დამაბნეველი და მოუხერხებელია.

რესპონდენტები იხსენებენ კიდევ ერთ შემთხვევას, როდესაც აზერბაიჯანულ დღესასწაულს – **ელათის ბაირამობას**, რომელიც დმანისში ტარდებოდა, ქართული სახელი – **დმანისობა** დაარქვეს:

„ბორჩალოს აზერბაიჯანელებისთვის დადგენილი ერთი დღე იყო – ელათის დღესასწაული, ყველა ქვეყნებიდან ვინც ბორჩალოს აზერბაიჯანელი იყო, აქ ჩამოდიოდნენ, დმანისში, ელათის ბაირამობაზე, ეს დღე იყო ჩვენი ერთობის დღე. იყო სხვადასხვა ღონისძიებები, ჭიდაობა, შეჯიბრებები, თათბირები ტარდებოდა, დმანისელებიც იყვნენ... შემდეგ სახელი შეუცვალეს, და დაარქვეს დმანისობა, და არა ელათის ბაირამობა. იმის შემდეგ მოსახლეობას არ აქვს ინტერესი, ადრე როგორც ტარდებოდა ისე არაფერი აღარ ტარდება, არავინ არ აკეთებს და არავინ არ ჩამოდის, მე ვფიქრობ, რომ თუ ეს ხალხი უკვე დიდი ხანია აქ ცხოვრობს, არა აქვს მნიშვნელობა მის ეროვნებას, მას უფლებაც აქვს, რომ თავისი დღესასწაული აღნიშნოს“.⁵⁷²

რესპონდენტები აღნიშნავენ, რომ მსგავსი შემთხვევები ეწინააღმდეგება ქართულ საზოგადოებაში ინტეგრაციის პროცესს, რადგან ინტეგრაცია ასიმილაციას ემსგავსება.

572 დმანისობის შესახებ იხ. მარიამ მალვაშვილის ესე: <https://emc.org.ge/ka/products/dmanisoba-gadatserili-dgh-esastsauli-da-kulturuli-dominatsiis-mekanizmi>

სება. მათ ძალიან კარგად ესმით განსხვავება ინტეგრაციასა და ასიმილაციას შორის და მსგავს ფაქტებს დისკრიმინაციად აღიქვამენ: „ჩემთვის ჩემი იდენტობა ძალიან მნიშვნელოვანია, და მე არ მინდა რომ ის წამართვან, მე ვამაყობ იმით, რომ ვარ ქართველი ამერბაიჯანელი და ორივე კულტურას (და არა ორივე ქვეყანას) წარმოვადგენ“.

რესპონდენტები ასევე იშველიებენ ქალაქ ბოლნისის, როგორც სრულად გაქართველებული ქალაქის მაგალითს. ბოლნისის ერთ-ერთ ამერბაიჯანულ სოფელში ჩატარებული ინტერვიუს დროს რესპონდენტმა აღნიშნა, რომ „ბოლნისი ქართველებისთვისაა, ქართველებმა უნდა იცხოვრონ მანდ. ჩვენ მაინც უნდა ვიყოთ სოფლები... ბოლნისში სახლის ყიდვა რომ მოგინდეს, არ გააფორმებენ ამერების სახელზე. მე მაგალითად რომ მივიდე, სახლი რომ ვიყიდო ჩემ სახელზე, მერე ჩემს მეზობელსაც მოუნდება წასვლა ბოლნისში, და მერე ბევრი ამერები იქნებიან... ცუდი გამოვა, ადრე გერმანელები ცხოვრობდნენ, მერე ამერები, ახლა ქართველები“.

90-იანი წლების მოვლენებზე, დაპირისპირებასა და ამერბაიჯანელებისგან ბოლნისის დაცარიელებაზე/დაცლაზე, ძალადობრივად ქალაქიდან განდევნაზე მხოლოდ ახალგაზრდა რესპონდენტები საუბრობენ. მიუხედავად იმისა, რომ თვითონ არ არიან ამ მოვლენების მომსწრე და ეს მოვლენები არ არის მათი პირადი გამოცდილება, ისინი ეცნობიან შესაბამის წყაროებს, ისმენენ მშობლების, უფროსი თაობის მიერ გაზიარებულ ისტორიას და როგორც ერთ-ერთი რესპონდენტი აღნიშნავს:

„ახალგაზრდები უფრო ხშირად ყვებიან, რადგან მათ უფრო მძაფრად ესმით, რომ ეს იყო დისკრიმინაციის შედეგი...ხოლო უფროსი თაობის წარმომადგენლები კი ამაზე ძალიან ვიწრო და შინაურულ წრეში ყვებიან ხოლმე, რადგან ეს შიშის განცდა ჯერ კიდევ არის მათში, იმ მხრივ, რომ ამის გამო ვინმე დასჯის“. ის დასძენს, რომ ეს შიში ახალგაზრდებში არ არის“.⁵⁷³

კვლევის ფარგლებში უფროსი თაობის რესპონდენტებთან საუბრისას, 90-იანი წლების დაპირისპირების გახსენებისას, შესამჩნევი იყო უხერხულობა და სიჩუმე, ან ძალიან მოკლედ აღნიშნავდნენ ხოლმე, რომ „ის რაც მოხდა 90-იან წლებში, იყო შეცდომა, და ეს არასოდეს განმეორდება“.

კვლევისას ასევე გამოვლინდა, რომ ეკლესიის/ადგილობრივი ეპარქიის მხრიდან „ძირძველ ქართულ მიწად“ სიმბოლოურად მონიშვნა ძალზე გავრცელებული პრაქტიკაა. სოფლებში გადაადგილებისას ვნახეთ, რომ ჯვრები არა მხოლოდ ქართულ, ან შერეულ, არამედ ამერბაიჯანულ სოფლებშიც არის დასმული. რესპონდენტები ამბობენ, რომ ვერ ხვდებიან, ამით რისი თქმა სურს ეკლესიას: „ანუ ჩვენ ვერ ვხვდებ“.

573 ინტერვიუ. რესპონდენტი №6.

ბით, რისი თქმა უნდათ, ვინ უარყოფს, რომ ქვემო ქართლი არის საქართველო? ამ სასაფლაოებთან ჯვრების დასმა იმ მხარეს ქრისტიანულად ვერ აქცევს“. ზოგი რესპონდენტი ამ აქტს დისკრიმინაციულად აღიქვამს:

„აზერბაიჯანულ სოფელში რა უნდა ჯვარს? აქედან რომ გახვიდეთ, ყველა სოფელში, გზის პირას, ყველა აზერბაიჯანული სოფლის შესასვლელთან ნახავთ ჯვარს. ადგილობრივი მართლმადიდებლური ეპარქია აძლევს ნებართვას. ამ შემთხვევაში სახელმწიფო პოლიტიკა მართლმადიდებლურ რელიგიასთან ძალიან ლოიალურია, რაც შეუიარაღებელი თვალთაყ ჩანს, დღისით, მზისით, ყველგან. ხანდახან რიგითი მოქალაქისთვის, ძალიან რთულია გაარჩიოს ამ დისკრიმინაციულ ნაბიჯებს ეკლესია დგამს თუ სახელმწიფო ... ეს მკაფიო გამოხატვაა ალბათ, რომ „кто в доме хозяин“ – მე ვარ აქ მთავარი. როდესაც მუდმივად გეუბნებიან, რომ ეროვნული უმცირესობა ხარ, ამაზე ხაზს გისვამენ, რომ უმცირესობაში ხარ“.⁵⁷⁴

ისტორიკოსი დავით ჭიშკარიანი მიიჩნევს, რომ ქვემო ქართლში, ყველაზე აგრესიულად ადგილობრივ კულტურას მართლმადიდებლური ეკლესია ეწინააღმდეგება: „სახელმწიფო მუშაობს მთელი რიგი პროგრამების გარეშე, ხელისუფლებას არც ასიმილაციის პროგრამა აქვს და არც ინტეგრაციის, ერთადერთი ეს არის ეკლესიის – გაქრისტიანების პროგრამა, რომელიც მანდ მუშაობს, ეს არის და ეს ჩანს“. მისი აზრით, ჯვრების დასმა არის ერთგვარი შეხსენება, რომ ეს ქრისტიანული მიწაა.

რესპონდენტების აზრითაც, სწორედ მართლმადიდებლური ეკლესიაა ის ძლიერი აქტორი ქართულ რეალობაში, რომელიც ეთნიკური უმცირესობების ექსკლუზიას ახდენს, როდესაც ქართველობას ვიწრო ეთნიკური და რელიგიური მარკერებით განსაზღვრავს, ხოლო ყველა დანარჩენი ეთნიკური ჯგუფი ამ განსაზღვრების საზღვრების მიღმა რჩება.

დასკვნა

კვლევის შედეგად მიღებული მონაცემები ქვემო ქართლში კულტურული დომინაციის კომპლექსურ სურათს ასახავს. კვლევის მონაცემებზე დაყრდნობით შეგვიძლია ვისაუბროთ, ერთი მხრივ, მიზანმიმართულ, თუმცა მეორე მხრივ, გაუაზრებელ სახელმწიფო პოლიტიკაზე, რომლის შედეგებიც უშუალოდ აზერბაიჯანული თემის ყოველდღიურობაზე მტკივნეულად აისახება.

აზერბაიჯანული თემის წარმომადგენლებთან ჩატარებულ ინტერვიუებს ერთი საერთო ნარატივი აერთიანებს: ეს აღიარების მოლოდინია, რომელიც არადომინანტური

574 ინტერვიუ. რესპონდენტი №6.

კულტურის დანახვის, უკეთ გაცნობის ინტერესით გამოიხატება, ხოლო უპირველესი ამოცანა ქართულ საზოგადოებაში, მათი აზრით, პრობლემის აღიარებაა. მათი აზრით, ასევე აუცილებელია მოქალაქეობის და ქართველობის ხელახალი გააზრება და ეთნოცენტრისტული დამოკიდებულების აღმოფხვრა. შესაბამისად, მათი რწენით, არადომინანტური ეთნიკური ჯგუფები არ უნდა იყვნენ აღქმული მეორეხარისხოვნად, არამედ ქართული საზოგადოების განუყოფელ ნაწილად. რესპონდენტები ასევე საუბრობენ საზოგადოების მხრიდან ინტეგრაციის, როგორც ორმხრივი პროცესის გააზრების აუცილებლობაზე. კვლევის მონაწილეთა აზრით, ქართული ენის სწავლების კუთხით პროგრამების ხარისხი მნიშვნელოვნად უნდა გაუმჯობესდეს, რაც აზერბაიჯანულ თემში დატოვებს შთაბეჭდილებას, რომ ეს საკითხი პოლიტიკის ნაწილია, რომ სახელმწიფო ნამდვილად აზერბაიჯანული თემისთვის ზრუნავს, და არა საერთაშორისო საზოგადოებისა და ორგანიზაციისთვის დასაანახად მოქმედებს. რესპონდენტებს სურთ დაინახონ ის, რომ საკუთარ სამშობლოში ყველა ერთად – როგორც დომინანტური, ისე არადომინანტური ეთნიკური ჯგუფები – მონაწილეობენ ქართული სახელმწიფოს მშენებლობაში, ამ ქვეყნის უკეთესი მომავლისთვის.

საერთო ჯამში, კვლევის შედეგად რამდენიმე მიგნება გამოიკვეთა:

ა) ქართული ენა დომინანტურია საჯარო სფეროს ყველა ველში. სახელმწიფოს მხრიდან არ არის არც ინტერესი, და არც რესურსების სამართლიანი გადანაწილებისთვის მზაობა აღნიშნული ხარვეზის აღმოსაფხვრელად; ასევე ნათლად ჩანს ზოგადად ამ პრობლემის პრობლემად არაღიარება.

ბ) სახელმწიფო არ იჩენს სათანადო ძალისხმევას ადგილობრივი კულტურის განვითარების მხარდასაჭერად.

გ) ეთნიკური აზერბაიჯანული თემის ისტორია და კულტურა იმგვარად არ არის წარმოდგენილი, რომ თემს საერთოობის განცდა გაუჩინოს. არ არსებობს კოლექტიური მესხიერების წარატივი, რომელიც წარმოაჩენს თემს ამ წარატივში ინტეგრირებულად.

დ) თემში ძლიერია სოციალური გაუცხოების, გარიყულობის განცდა, რასაც აძლიერებს თემის „უცხოდ“ წაკითხვა, როგორც დროებითი ბინადრის აღქმა, რომლის სამშობლო არა აქვს, არამედ – აზერბაიჯანშია.

ე) აზერბაიჯანული თემის ახალგაზრდებში ძლიერია საერთო პოლიტიკურ პროექტში ჩაწერის ინტერესი, რაც ვლინდება მათ თვითორგანიზებასა და მობილიზებაში. ეს ქვემოლდან წამოსული მიმდინარე პროცესია. ახალგაზრდებს პოლიტიკურ მობილიზებასა და თვითგამორკვევაში იდენტობის საკითხით დაინტერესება ეხმარება.

დომინანტური ჯგუფის მიერ განსხვავებული და „სხვად“ მონიშნული აზერბაიჯანული თემი, თავს გრძნობს უჩინრად, რამდენადაც სახელმწიფო და დომინანტური ჯგუფი მას არ აღიარებს. დომინანტური ქართული კულტურა სტერილურად მხოლოდ საკუთარ კულტურას აღიარებს, მისთვის უხილავი და უცნობია „სხვად“ მონიშნული აზერბაიჯანული თემის წარმომადგენელთა განცდები და გამოცდილებები.

სარა აჰმედის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „უცხო“ არის ის, ვინც ჩვენთვის ნაცნობია სწორედ იმიტომ, რომ ჩვენ მას იმთავითვე „უცხო“ მოვნიშნავთ“. აზერბაიჯანული თემი სწორედ „უცხო“ შემჩნევის და აღიარების შედეგად კონსტრუირდება, როგორც „სხვა“, რომლის ადგილიც არ არის „ჩვენს“ მიერ დაწესებულ საზღვრებში. ამ დემარკაციის ხაზს სახელმწიფო სხვადასხვა ტექნიკების მეშვეობით ავლებს, შემოსაზღვრულ ადგილებს ქმნის, სადაც „ჩვენ“ ვბინადრობთ – ეთნიკური ქართველები, ჩვენ არ გვჭირდება „სხვები“. ეს ადგილი უსაფრთხო და „უცხო“ მოახლოებისგან დაცული ადგილია. ამავე დროს, ეთნიკურად არადომინანტურ აზერბაიჯანულ თემს, ერთი მხრივ, ძლიერი ემოციური მიჭაჭვეულობა აქვს თავის მშობლიურ მიწასთან, მაგრამ ის ვერ გრძნობს მიკუთვნებულობას, ვინაიდან არ იმყოფება ისეთ „საკუთარ სახლში“, რომელიც მომავლის იმედის განცდას მოიცავს. მას მუდმივად ახსენებენ, ხშირად სიმბოლურ ველში, რომ ეს „ქრისტიანების“ მიწაა და, შესაბამისად, ის – მუსლიმი, არ თავსდება ქართველობის დამკვიდრებულ დომინანტურ განმარტებაში.

ზემოთ აღწერილი პროცესის უწყვეტობის შესანარჩუნებლად, აუცილებელია ძლიერსა (დომინანტურსა) და სუსტს (არადომინანტურს, „მეორეხარისხოვანს“) შორის არსებული ძალაუფლებრივი მიმართების უწყვეტობა, რასაც რადიკალური კონტრასტულობის მუდმივი წარმოება სჭირდება. მართლმადიდებელი ეკლესია „უცხო“ წარმოების პროცესში ერთ-ერთი მთავარი აქტორია, რომელიც ხელს უწყობს კულტურული დომინაციის უწყვეტობის შენარჩუნებას. ეკლესიის დომინაციას სახელმწიფო არ აკავებს ეფექტიანი და რეალური ინტეგრაციის პოლიტიკით და მოქალაქეობის უფრო ფართო, სამართლიანი და ინკლუზიური გაგებით, რომელიც არადომინანტურ ეთნიკურ ჯგუფებს პოლიტიკურ ერთობაში ჩანერის, პოლიტიკური ძალაუფლების გაზიარების, უფლებებზე, შესაძლებლობებსა და რესურსებზე თანასწორ წვდომას მოუტანდა. ცხადია, კულტურული იერარქიების და დომინაციის უკან დგას პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური იერარქიების და უგულვებელყოფის პრობლემა, რომელიც არადომინანტური ჯგუფების ყოველდღიურობაზე, ყოფაზე აისახება და სიმბოლურ დონეზე, კულტურის დონეზე არსებულ არაღიარებას, წაშლას კიდევ უფრო მძიმე სოციალური შინაარსით ტვირთავს.

ამ პირობებში სახელმწიფოს მხრიდან არადომინანტური ეთნიკური ჯგუფებისთვის სამართლიანი პოლიტიკური, სოციალური და კულტურული გარემოს შექმნას არსებითი მნიშვნელობა აქვს და ამ კუთხით კულტურის პოლიტიკას, რომელშიც

ძლიერად არის ჩართული იდენტობის, ეპისტემების, ონტოლოგიის საკითხი, მნიშვნელოვანი პოტენციალი შეიძლება აღმოაჩნდეს სოციალური ცვლილებებისა და ინტერეთნიკური დიალოგისთვის. ამავე დროს, ამ ველში უმცირესობების კულტურის წაშლის, დომინაციის, უგულებელყოფის პრაქტიკებმა, შეიძლება, მკვეთრად დამაზიანებელი გავლენა იქონიოს ინტეგრაციის პროცესზე და კონკრეტული ჯგუფების გარიყულობა კიდევ უფრო გააღრმავოს.